

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE**



**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**

Katedra sociální a kulturní ekologie

**Bc. Martin Mach**

**VEGANI VE SPOLEČNOSTI MASA**  
**Zkušenosti veganů s reakcemi majoritní společnosti**

*Diplomová práce*

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Markéta Vaňková

Praha 2010

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 15. února 2010

Martin Mach

*Za trpělivost a nesmírnou ochotu při vedené této práce, za cenné rady a hlavně lidský přístup děkuji Markétě Vaňkové.*

*Děkuji i všem respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a nechali mne nahlédnout do svého života.*

*Zmínit chci i mé přátele a mou ženu – jim děkuji za podporu, podněty a povzbuzení.*

## Obsah

Abstrakt.....	5
1. Úvod.....	6
2. Co je veganství?.....	8
3. Společenský kontext veganství.....	9
3.1 Jídlo jako téma.....	10
3.2 Jídlo – co je a co není normální?.....	13
3.3 Veganství a ekologická etika.....	15
4. Metodologie.....	18
4.1 Pozice výzkumníka.....	18
4.2 Metoda.....	19
4.3 Výběr respondentů.....	21
4.4 Charakteristika veganů .....	23
5. Výstupy analýzy.....	26
5.1 Motivace.....	26
5.2 Veganství jako volba.....	27
5.3 Reakce okolí.....	28
5.3.1 Předsudky a stereotypy.....	29
5.3.2 Rodina .....	30
5.3.3 Kamarádi a spolužáci.....	34
5.3.4 V práci.....	35
5.3.5 Další reakce.....	37
5.4 Jiné okolnosti veganství.....	38
5.4.1 Překážky všedního dne.....	38
5.4.2 Aktivismus.....	40
5.5 Zvládání reakcí okolí.....	42
5.5.1 Emoce a prožívání.....	42
5.6 Zapojení do společnosti.....	47
5.6.1 Kamarádi (ne)vegani.....	47
5.6.2 Výběr partnera/rky.....	49
5.6.3 Jak vegani hodnotí vegetariány.....	50
5.6.4 Společenské kontakty.....	51
5.7 Shrnutí.....	53
6. Závěr.....	56
Použitá literatura.....	60
Přílohy.....	62

## **Abstrakt**

Ve své práci se snažím na základě rozhovorů s dvanácti vegany sledovat, jaké sociální interakce veganství vzbuzuje ve většinové společnosti, jak sami vegani vnímají sociální tlak a jak se s ním vypořádávají. K tématu jsem použil kvalitativní strategii sociologického výzkumu. V teoretické části popisuji, čím je tak všednodenní a samozřejmá záležitost, jakou je jídlo, zajímavá pro humanitní obory, jaké symboly a sociokulturní významy s jídlem souvisejí. Dále v teoretické části s ohledem na etickou motivaci respondentů zpracovávám téma ekologické etiky ve spojitosti s vegetariánstvím a veganstvím. V praktické části práce jsem provedl analýzu dvanácti polostrukturovaných rozhovorů s vegany. Rozhovory jsem vedl se snahou zmapovat jednotlivé projevy sociální kontroly, kterým jsou ze strany majoritní společnosti vegani vystaveni, jak se s nimi vyrovnávají a jak jsou jednotliví vegani zapojení do sociálních interakcí.

# 1. Úvod

Tato práce se věnuje tomu, jak se žije veganům ve společnosti, pro kterou je normou jíst potraviny živočišného původu. V čem je toto téma zajímavé? Na obecné hodnotové rovině platí, že jíme to, co považujeme za správné a normální. Sestoupíme-li ale na rovinu konkrétní náplně stravovací normy, zjistíme, že jídlo za určitých okolností zdaleka není neproblematická banalita všedního dne. Ukazuje se to právě na případu veganů. Ti se svým důsledným vyhýbáním stravě živočišného původu vůči většinovému standardu vymezují. Nevegani na touto stravovací jinakost rozličným způsobem reagují. Konkrétní náplň normality toho, co se jí, je u veganů a neveganů diametrálně odlišná.

Na příkladu veganů je možné sledovat společenskou dynamiku, lze na něm pozorovat mechanismy společenské kontroly a vyrovnávání se se společenskou nekonformitou. Jak z textu dále vyplyne, zdrojem značného sociálního tlaku může být i jinakost v oblasti stravování. Jinakost veganů je – co se týče stravování – naprostá. Veganský jídelníček je prostý jakékoliv potraviny živočišného původu – neobsahuje žádné maso, vejce, mléko, sýry. V našem sociokulturním prostředí věc nenormální, nezvyklá a provokující.

Ve své práci se snažím sledovat, jaké sociální interakce veganství vzbuzuje ve většinové společnosti, jak sami vegani vnímají její sociální tlak a jak se s ním vypořádávají.

Pro práci jsem si definoval tři výzkumné otázky, na které jsem se v průběhu práce hledal odpověď:

*Jak vegani vnímají své postavení ve společnosti?*

*S jakými reakcemi ze strany většinové společnosti se vegani kvůli své dietě setkávají?*

*Jak se s těmito reakcemi vyrovnávají a jak řeší případné konfliktní situace?*

K nalezení odpovědi jsem s ohledem na charakter tématu zvolil kvalitativní strategii sociologického výzkumu. Jako nejvhodnější způsob získání dat se mi jevilo použití rozhovorů s vegany. Pro jejich analýzu jsem použil vybrané kroky zakotvené teorie, které jsou dostačující pro tematickou analýzu. Při čtení a interpretování mé práce je nutné mít na paměti, že jsem nezkoumal pohled ze strany majoritní společnosti, svou sociologickou sondu jsem záměrně postavil jen na výpovědích veganů a zkoumám jen jejich úhel pohledu.

Motivací, které člověka přivedou k veganství, může být celá řada. Pro svůj záměr jsem si vybral lidi, kteří jsou motivováni etickými důvody, tedy snahou nepůsobit zvířatům utrpení. V práci se nepouštím do posuzování toho, zda chov zvířat utrpení způsobuje či nezpůsobuje. Vycházím z premisy, že respondenti chovy zvířat za utrpení zvířat považují.

Etický ohled ke zvířatům je důležitý aspekt veganství mých respondentů. Zařadil jsem proto do teoretické části text shrnující veganství a vegetariánství z pohledu ekologické etiky. Pro lepší pochopení tématu je také důležitá část věnovaná jídlu coby sociokulturnímu fenoménu. Všednodenní jídlo je jen zdánlivě banální a pro vědecký výzkum nezajímavá věc. Plasticky se to ukazuje právě na příkladu veganů. Pro běžného člověka je maso spojené s pozitivními konotacemi – vepřová plec ležící na řeznickém pultu je příslibem výborné pochoutky. U vegana je maso spojené jen s negativními konotacemi – s utrpením velkochovů a krutostí jatek. Světy veganů a neveganů do sebe narážejí a střetávají se při obyčejném obědě.

Můj náhled na zvolené téma se během práce proměňoval. Při registraci tématu jsem měl znalosti o veganství jen povrchní. Vegani se mi jevíli jako sociálně izolovaná, do sebe uzavřená komunita. Domníval jsem se, že veganská komunita a neveganská společnost spolu příliš nekomunikují a mají své sociální světy oddělené, aby se vyhnuly konfliktům. Konkrétní vzor vegana jsem neměl, představoval jsem si jen, že vegani budou lidé spíše uzavření a nevyhledávající společenské interakce s nevegany. Ostatně – původní název mé práce měl být „Jsem vegan a jsem sám“. Můj náhled se měnil s tím, čím víc jsem o světě veganů věděl a jak postupovala analýza rozhovorů. Mimo jiné se ukázalo, že stravovací návyky veganů jsou sice pod silným tlakem majoritní společnosti, ale že vegani nejsou homogenní skupinou a o sociální izolaci nemůže být v případě mých respondentů řeč.

Pro porozumění textu je potřeba i malé terminologické vyjasnění. Náš jazyk pro lidi, kteří se stravují odlišně, označení má – vegani, vegetariáni atd. Nemá však označení pro lidi, kteří jsou „normální“ a běžně maso jedí. Ve své práci proto lidi, kteří maso jedí, označuji prostě jako nevegany.

Kvůli čitelnosti textu rezignuji na genderovou korektnost a používám generické maskulinum. Nevyplývá-li z kontextu něco jiného, pak při použití označení „vegan“, „respondent“ apod. myslím vegany i veganky, a respondenty i respondentky.

## 2. Co je veganství?

Text celé práce se točí kolem veganství. Je proto nutné říci, o co se jedná. Veganství je striktní forma vegetariánství. Pro vegetariánství je charakteristická bezmasá strava, veganství se straní veškerých potravin živočišného původu. Vegetariánství má pak celou řadu variací podle toho, které potraviny akceptuje a které naopak odmítá. Následující výčet druhů vegetariánských diet je volným výtahem z obsáhlého zdefinování pojmu vegetarián, který ve své práci použila Jitka Medřická (2008). Pesco-vegetariáni nejedí žádné maso, konzumují jen ryby a plody moře, mléčné výrobky a vejce. Lakto-ovo-vegetariáni nekonzumují žádný druh masa a masných výrobků (tj. ani ryby). Součástí jejich jídelníčku zůstávají ostatní potraviny živočišného původu jako mléko a mléčné výrobky, vejce, med atd. Lakto-vegetariáni se vyhýbají všem druhům masa a masných výrobků a vynechávají i vejce. Součástí jejich jídelníčku jsou mléčné produkty. Ovo-vegetariáni vyřazují ze své stravy jakékoli maso a zároveň se vyhýbají i mléčným výrobkům, vajíčka konzumují. Mezi vegetariány bývají často řazeni i makrobiotici. Jejich strava může obsahovat i maso a masné produkty, zejména ryby. Makrobiotici nekonzumují žádné mléčné výrobky. Základ stravy zpravidla tvoří hnědá rýže, ovoce, zelenina, luštěniny atd.

Variace vegetariánské stravy mohou být ale mnohem pestřejší, vposledku totiž záleží na samotném jedlíkovi, jak svou stravu poskládá a jaké hranice si určí. I veganství lze dále „škatulkovat“ podle toho, jaké potraviny a jak upravené si strávnick dopřává. Další rozčlenění veganství uvádím podle Zuzany Bejlkové (2008): Samotné veganství je založené pouze na rostlinné stravě. Frutariánství (někdy též označované jako fruitariánství nebo fruktariánství) je extrémní forma veganství, která akceptuje pouze ovoce, ořechy, semena a jiné plody, které spadly z rostliny na zem, naopak odmítá zeleninu a obilniny. Vitariánská strava je založena na tepelně neupravených potravinách rostlinného původu.

Jitka Medřická (2008) dále konstatuje, že přijetí vegetariánství není pouhé vynechání masa, ale stává se životním stylem, a do jisté míry i životní filosofií, která se může promítat do mnoha dalších oblastí života. Podle mé zkušenosti výše uvedené platí bezezbytku i pro vegany.

Přestože se téma mé práce týká převážně veganství, v následující části budu citovat i autory, kteří se vyjadřují k vegetariánství. To je často chápáno jako obecné označení pro lidi, kteří odmítají maso. Že vegetariánství je pojem zastřešující více způsobů stravování, je často pod rozlišovací schopnost autorů i široké veřejnosti.



### 3. Společenský kontext veganství

Všednodenní obstarávání jídla zpravidla nevnímáme jako téma hodné větší pozornosti. Prostě si nakoupíme či objednáme tak, jak jsme na to celý život zvyklí, jak nás to naši rodiče a prarodiče naučili. Jde o elementární uspokojování našich biologických potřeb, pouhá fyziologická danost, z které není nutné dělat velkou vědu.

Podíváme-li se ale na tuto samozřejmost všedního dne pozorněji, zjistíme, že její banalita je jen zdánlivá. Jídlo se ukazuje jako velmi zajímavé téma pro humanitní vědy, doslova pozoruhodné. Pro ilustraci můžeme použít téma této práce. Bezproblémovost našeho stravování bere za své v okamžiku, kdy zjistíme, že náš spolustolovník odmítl knedlo vepřo zelo a doptává se na jídlo bez masa, bez sýrů, vajec a smetany. Přirozená reakce je minimálně zvědavost: „Cože? Ty nejíš maso? A co jíš, když nejíš maso?“ O nesamozřejmosti toho, co jíme, nás může snadno přesvědčit i dovolená v cizích zemích. Některá exotická jídla jsou v našem sociokulturním prostředí podivná, některá mohou dokonce budit celou řadu emocí – od prostého podivu přes pohoršení až po odpor. Je dobré si uvědomit, že „exotičnost“ platí i opačně: pokud se nám nějaké jídlo jiné kultury jeví jako nenormální, je pravděpodobné, že analogicky bude působit naše strava na členy jiné kultury. Naše všednodennost proto není nic, co by mělo uniknout pozornosti humanitních oborů. A také neuniklo.

Sociolog Anthony Giddens považuje studium každodennosti za „nejpoutavější ze všech oblastí sociologického výzkumu“ (Giddens 2001: s. 87). Podle Giddense se sice všednodenní počínání může jevit jako nedůležité či nezajímavé, ale „studium těchto zdánlivě bezvýznamných forem **sociální interakce** má pro sociologii zásadní význam“ (Giddens 2001: s. 87; zvýraznění A.G.). Proč tomu tak je? Giddens podává dvě hlavní vysvětlení. Jednak zvyklosti dodržované ve všedním životě tvoří valnou část naší sociální aktivity. Jednak studium těchto sociálních interakcí pomáhá popsat a vysvětlit většinu společenských systémů a institucí.

Z výpovědí respondentů, z reakcí mého okolí na téma mé práce nebo z internetových diskuzí jsem dospěl k poznání, že veganství není většinovou společností chápáno jako něco, co by odpovídalo obecné představě o konformitě. Veganství znepokojuje tím, že problematizuje správnost toho, co jíme. Veganská dieta může být majoritou vnímána i jako hereze, revolta proti společenské normě, kterou otevřeně kritizuje a zpochybňuje její správnost. A většinová společnost pak často na veganství různými způsoby reaguje.

Vnímání normality toho, co se jí, je u vegetariánů a veganů odlišné o toho, co za normální považuje většinová společnost. Tereza Horvátová (2003) ve svém výzkumu poukázala na to, že vnímání normality se u vegetariánů postupně mění. „Vypravěči se mnohokrát setkali s tím, že

byli coby vegetariáni označeni jako nějakým způsobem nenormální. Snaží se tedy s tímto pojmem nějak vypořádat, nějak ho vyjasnit. Většinou sami vnímají, že 'normální' je prostředí, ve kterém vyrůstali, tedy prostředí ne-vegetariánské, ale přiznávají, že to někdy cítí opačně. Uzavírají se totiž do 'vegetariánského světa'. Mají partnery a přátele vegetariány a pomalu zapomínají na svou odlišnost, 'ne-normalitu'. O to naléhavěji se jim však připomíná v kontaktech s příslušníky ne-vegetariánské většiny“ (Horvátová 2003: s. 52).

Znakem vegetariánů a veganů je, že si položili otázku po správnosti toho, co jedí. A jejich odpověď je vedla k odmítnutí toho, co je pro většinovou společnost zcela bezproblémové a samozřejmé. Ustanovili si důsledné odmítání stravy živočišného původu jako novou normu a pojídání masa je kvůli spojení s utrpením zvířat pro ně už nenormální. Stravovací návyky veganů pak nejsou jejich soukromou věcí, ale je to i snaha „něco sdělit“ o jejich světonázoru většinové společnosti.

Jídlo je sociokulturní fenomén, lákající k prozkoumání. V následující části se pokusím o krátké představení toho, jak se některé společenské vědy tématu ujaly.

### **3.1 Jídlo jako téma**

Uspokojování potřeby hladu prostřednictvím jídla je elementární biologickou daností našeho života. Tělu je vcelku jedno, čím bude hlad zahnán, důležité je jen, aby to bylo jedlé – ve smyslu nejedovaté. Není to ale jedno lidem coby společenským tvorům, kteří si pro své chování vytvářejí pravidla. Jak píše Věra Dvořáková-Janů v knize *Lidé a jídlo*, „to, zda některé jídlo platí za jedlé nebo nejedlé, je – až na některé výjimky v případě jedovatosti – sociálně usměrněno“ (Dvořáková-Janů 1999: s. 15). To, co je považováno jako vhodné k jídlu a pití, je určováno kulturními a sociálními normami dané společnosti.

Judith Farquharová (Tilley 2006) ve svém příspěvku v knize *Handbook of Material Culture* píše: „Mantra 'Jste to, co jíte' stále znovu ožívá ve studiích napříč humanitními vědami a připomíná nám, že lidské chování je ovlivňováno jídlom – jídlo jednak přímo vytváří naše těla, ale také působí na naše životy: formuje příbuzenské vazby a komunity, ekonomické systémy a ideologie“ (Tilley 2006: s. 146). Farquharová dodává, že společenský systém zpětně ovlivňuje to, co smí být jedeno. Lidské stravování, minulé i současné, lokální i globální, je extrémně rozmanité. Sociální akce spojené se stravováním mají tolik variant, kolik je na světě komunit. Podle Farquharové určují rozmanité variace lidského stravování a zvyků spojených s jídlom sociální rozmanitost a formují obrysy dané kultury.

Ilustrací bychom našli nespočet – od zákazů různých druhů jídel z náboženských důvodů (případně jen určení dob, kdy se smí určitá potravina jíst), přes regionální odlišnosti (např. v

evropském prostředí je zcela nezvyklé jíst hmyz či maso psů, v některých jiných kulturách jsou běžnou součástí jídelníčku). To, co se jí nebo nejí, je „kulturně zcela mimořádně determinováno v různých státech, etnikách a světadílech. Schopnost akceptovat jiný rytmus a skladbu jídla, než na jaké jsme zvyklí, obsahuje vysoký stupeň psychické akomodace“ (Dvořáková-Janů 1999: s. 16).

To, co se jí, se neproměňuje jen geograficky, ale také v čase. Zajímavé jsou v tomto smyslu dějiny stravování a proces proměny toho, co se jí a jak. Pat Caplan (1997) ve svém příspěvku v knize *Food, Health, and Identity* zmiňuje práci antropologa Sidney Mitze, který na příkladu cukru zkoumal měnící se zvyky euroamerické společnosti v několika minulých stoletích, během kterých konzumace cukru dramaticky narostla. Mitz na dnes zcela banální potravině jako je cukr popsal dynamiku sociálních vztahů, které jsou s produkcí cukru a jeho konzumací spojeny, a jejich proměny během let.

Přestože se o exotických způsobech stravování můžeme dočíst již v prvních etnografických pracích, důstojným tématem pro společenské vědy se jídlo stalo v šedesátých letech minulého století. Dnes se antropologii a sociologii jídla věnuje řada institucí a vědců. To, jak se téma jídla ve společenských vědách objevilo, nastiňuje ve výše zmíněném příspěvku Pat Caplan (1997). Následující odstavec je stručným výtahem z jeho textu: Počátky zkoumání jídla byly ovlivněny pracemi sociologa a filozofa Clauda Lévi-Strausse. On a jeho následovníci se snažili porozumět jídlu jako kulturnímu systému. V osmdesátých letech se do zkoumání jídla zapojili i další obory. Jack Goody, sociální antropolog, poukázal na ekonomické vlivy na mikroúrovni jednotlivých domácností, či na makroúrovni států. Již zmiňovaný Mitz přidal i historickou dynamiku.

Podle Caplana v současné době většina vědců bere na vědomí nutnost situovat svou práci do širšího společenského kontextu, důraz se ale stále klade na hledání významu jídla coby nositele metafor, symbolů a významů. Jinými slovy, jídlo není jenom jídlo a jeho význam není jen nutriční. Je spojeno se sociálními vazbami, kulturními znaky a hodnoceními. „Výběr jídla je spatřován jako integrální vyjádření toho, kdo jsme a v co věříme,“ píše Anna Willettsová (Caplan 1997: s. 111). Podle ní je všednodenní výběr jídla vnímán nejen jako symbol identity na osobní úrovni, ale také jako kulturně daný hodnotový systém. Dvořáková-Janů to formuluje následovně: „Jídlo je egoistickým, ale též rituálně pospolitostním aktem. Jedení rozděljuje, ale též spojuje lidi u společného nebo sdíleného stolu“ (Dvořáková-Janů 1999: s. 24). A dále: „Jídlo je statusovým produktem, slouží jako sociokulturní identifikace, nemusí demonstrovat jen sociální roli, ale i skupinovou konformitu“ (Dvořáková-Janů 1999: s. 30). Zvyky a obyčeje spojené s jídlom hrají podle Jana Kellera (1992) roli elementární formy sociálních jevů, které jsou výsledkem předchozího sociálního jednání a zároveň závaznou linií pro jednání přítomné a budoucí.

Pro lepší pochopení tématu této diplomové práce bude užitečné, podíváme-li se ve zkratce na symboliku a významy toho, co veganství striktně odmítá – masa. Beardsworth a Keilová (1997) v knize *Sociology on the Menu. An invitation to the study of food and society* uvádějí, že „maso je zřejmě obecně vysoce ceněná potravina napříč mnoha kulturami. Je to zejména pro jeho vysokou výživovou hodnotu, danou obsahem proteinů. (...) Paradoxně jde také o potravinu, která je vnímaná rozporuplně hned ve třech bodech. Co se týče chuťových vlastností, zdravotních vlastností a také morálních vlastností. Maso má jak pozitivní, tak negativní konotace“ (Beardsworth a Keilová 1997: s. 193). Jak uvádějí Beardsworth a Keilová, maso, respektive chov hospodářských zvířat je součástí evropského zemědělství přes 10 tisíc let, je součástí našeho socioekonomického systému a spoluutvářelo naše životního prostředí. Přesto může být jeho hodnocení v současnosti ambivalentní. Na jednu stranu je důležitým zdrojem potravy, na druhou stranu snaha o co nejnižší náklady vede k nerespektování elementárních potřeb chovaných zvířat. Stopy změny lidského přístupu k chovu zvířat lze najít i v jazyce – nad souslovím „výroba masa“ se dnes pozastaví málokdo.

Podle Julie Twiggové (Caplan 1997) je v euroamerické společnosti nejvýše ceněno po strážce nutriční červené maso. Bílé maso, ryby, mléčné produkty, ovoce a zelenina mají daleko nižší status. „Nadvláda červeného masa je spojována se symbolem síly v podobě krve. Červené maso je spojováno s vitalitou, silou a vášněmi a stalo se jídlem elity, zejména pak mužů.“ Vegetariáni podle Twiggové přehodnocují vnímání masa a potravní hierarchii hodnotí opačně. Místo síly a moci vidí v masu krutost a agresivitu. Zatímco maso je vegetariány vnímáno jako mrtvá hmota, vegetariánskou stravu vnímají jako čistou a plnou esence života.

Podobný význam vidí v mase Carol Adamsová (Caplan 1997), která tvrdí, že požívání masa je symbol patriarchálního řádu. Nick Fiddes (Caplan 1997) poukazuje na to, že vysoce ceněné maso má symbolickou důležitost jako znak lidské kontroly a nadvlády nad přírodou. V rostoucí popularitě vegetariánství pak spatřuje důkaz rozvoje společnosti. Ve spojení se zájmem o „ekologická“ témata nabízí vegetariánství přímou výzvu převažujícímu étosu lidské nadvlády nad přírodou.

Jak vidí maso ti, kteří jeho konzumaci odmítají, pak popisuje Tereza Horvátová (2003): „Ve vyprávěních se objevuje v pěti propojených kontextech. Je možné najít maso jako mrtvé zvíře, maso jako něco neestetického a maso jako něco neetického, dále maso v kontextu zdraví a ve společenském kontextu. Zvláštní postavení zaujímá ve vyprávěních drůbež a zejména ryby. Často totiž figurují jako jakési 'ne-maso' nebo 'polo-maso'“ (Horvátová 2003: s. 51).

### **3.2 Jídlo – co je a co není normální?**

Lidské chování se řídí normami, které dávají sociálnímu životu řád a činí jej předvídatelným. Každý člen společnosti se v rámci své socializace naučil tyto normy rozeznávat a od jednotlivce se očekává, že bude vůči společenským normám konformní. Každý však může společenská pravidla narušovat, přetvářet je či tvořit pravidla nová. Některá porušení norem nemají na fungování společnosti větší vliv, jiné mohou vést k přeměně hodnot či nastolení hodnot zcela nových.

„Nejčastěji dodržujeme společenská pravidla nebo normy proto, že jsme si na ně v procesu socializace zvykli,“ říká Anthony Giddens (2001: s. 186). Podle něho jsou všechny společenské normy provázeny sankcemi, jež podporují konformitu a chrání před nekonformním jednáním. „Sankcí je jakákoliv reakce ostatních na chování jednotlivce nebo skupiny, jejímž cílem je zajistit dodržování dané normy. Sankce mohou být pozitivní (odměna konformního chování) nebo negativní (trest za nekonformitu). Kromě toho se dělí na formální a neformální. O formálních sankcích hovoříme tam, kde existují pevně stanovené skupiny lidí nebo organizace, jejímž úkolem je zajistit dodržování určitých norem. Za neformální sankce považujeme méně organizované a spontánnější reakce na nekonformní jednání“ (Giddens 2001: s. 187).

V případě mého tématu jsou sankce za porušení stravovací normy formální i neformální. Nicméně vymezení hranice toho, co je v naší společnosti normální jíst a co normální není, je obtížné. Pro potřeby této práce snad lze akceptovat následující náčrt. Konzumace masa a potravin živočišného původu je v našem sociokulturním prostředí norma od nepaměti. Na základě znalostí získaných během práce se domnívám, že na vegetariánství je v západní společnosti pohlíženo jako na podivínství či výstřednost, která je však ještě akceptovatelná. Veganství je ale pro většinu lidí již za hranici konformity s většinovou společností.

Veganství je svého druhu hereze – zpochybňuje normalitu stravovacích návyků většinové společnosti, která má pak přirozenou potřebu se s ním nějakým způsobem vypořádat. I v jídle platí, že jakákoliv znepokojující a znejistňující jinakost je většinovou společností sankcionovaná a její nositel je vnímán nepříznivě. Je-li jinakost ke všemu ještě kritická vůči dominantním vzorcům chování, tím hůř pro ni.

Hana Librova (1994) v knize *Pestří a zelení* popisuje sociálně psychologický model lidského chování, který v tomto směru s naším tématem úzce souvisí – kognitivní disonance: „Je to nesoulad mezi chováním člověka a informacemi, kterých se mu dostává. Subjektivně je kognitivní disonance pocíťována jako nelibý stav. Člověk se snaží zbavit se jej a navodit stav kognitivní konsonance (shody, souladu). V zásadě se mu nabízejí dvě možnosti: 1. může racionálně změnit své chování, 2. může nežádoucí informace na základě jednoduché reakce

vytěsnit“ (Librová 1994: s. 20). To, jakou možnost zvolí, je ponejvíce ovlivněno tím, co ekonomové označují jako transakční náklady. Vyžaduje-li případná změna jen malou či skoro žádnou energii, je zpravidla vykonána. Je-li ale její provedení příliš nepohodlné, bývá zpravidla zamítnuta. Je-li nevegan přímo konfrontován s důvody, které vegana vedly k veganství, může u něj nastat kognitivní disonance. Informace, které mu vegan poskytuje, vytvářejí na nevegana tlak – každý „normální“ člověk jistě bude souhlasit s tím, že utrpení zvířat je špatné. Je-li ale dáno do souvislosti s procesem získávání potravin, dostává se nevegan do situace, která po něm požaduje buď přehodnocení jeho stravovacích návyků, nebo se nelibého stavu zbavit tím, že informace vytěsní a nositele informace odmítne. Změna stravovacích návyků je bezesporu obtížná věc, protože jsou nám vštěpovány od útlého věku a jsou součástí „železné košile“ – tj. zvyku. Snazší je informace odmítnout, nebo své chování racionalizovat jako z vnějších příčin nevyhnutelné.

Jitka Medřická (2008) ve své diplomové práci zmiňuje, že její respondenti se setkali s nejrůznějšími odmítavými reakcemi. „Právě přijetí rodinou bylo mnohými vegetariány popisováno jako problematické. Často se setkávali s obavami o zdraví, s údivem a nepochopením, jejich počínání bylo mnohdy chápáno jen jako ‘krátkodobý úlet’. Frekventovaně docházelo ke snahám o podstrkování či nabízení masa, o rozmlouvání vegetariánství“ (Medřická 2008: s. 187). Podobný postřeh učinila ve své práci i Tereza Horvátová (2003): „Vypravěči ze široka rozebírají, jak maso figuruje ve vztazích s lidmi v jejich okolí. Jsou nuceni jim vysvětlovat, proč maso nejedí, obhajovat tento svůj postoj, přičemž často narážejí na odpor a mnohdy dokonce ze svých zásad raději trochu sleví“ (Horvátová 2003: s. 25-26). I během rozhovorů, které jsem vedl s vegany, byly zmiňovány nejrůznější nechápavé a odmítavé reakce, v některých případech i agresivní.

Dvořáková-Janů připomíná ještě jednu důležitou okolnost, která podle mého soudu zvyšuje citlivost vůči jinakosti veganství. V posledních 250 letech došlo k útlumu všeho, co by při jídle připomínalo smrt zvířat a nebo vůbec zvířecí těla. „Dělení a porcování zvířat patřilo ve středověké Evropě k běžnému životu horních vrstev, později však bylo pocíťováno čím dál tím víc jako trapné, soucit a odpor vzbuzující. Porážka zvířat a jejich dělení a porcování se ve 20. století skrylo za kulisami každodenního života. (...) Moderní civilizace vyvinula technologie, jejichž konečným výsledkem jsou např. ‘jemné karbanátky’, ‘rybí prsty’, ‘hot dog’ či ‘McDonald’s’, z nichž málokdo pozná, že jde o produkt ze zabitého zvířete, natož ze kterého. Nic tu nepřipomíná živočicha, ani jeho ‘život’, ani usmrcení“ (Dvořáková-Janů 1999: s. 20-21). Jinými slovy, je normální jíst maso a živočišné produkty, ale zároveň je normální nevidět a nevědět, jak tyto potraviny vznikly a jak dostaly na náš stůl. Kdokoliv to připomíná, vyvolává zároveň nepříjemné pocity.

Svou roli hraje samozřejmě i to, že jsme na chuť masa zvyklí a jen těžko si dokážeme představit, co jiného bychom mohli jíst. Je přirozené, že každý jedinec má své stravovací stereotypy. Společným stereotypem v naší společnosti je, že maso je často vnímáno jako hlavní jídlo a brambory, knedlíky, těstoviny či ostatní potraviny jsou označovány jako příloha, tedy něco dodatkového, vedlejšího. Souvisí s tím i to, jaké chutě jsme se naučili mít za libé. Librová k tomuto poznamenává následující: „Kdo ví, jak chutná dobře upravená jehněčí kýta zalévaná v hrdle červeným vínem těžko uvěří makrobiotikům, že je jen otrokem zvyku a že odborně uvařená ovesná kaše a naklíčená pšenice je přinejmenším stejně skvělý zážitek a ostatně, že nejlepší je být během týdne den, dva jenom o chlebu a vodě. Gurmán chápe takové vzory stravování jako nesmyslnou askezi a vážné ochuzení života“ (Librová 1994: s. 76).

### **3.3 Veganství a ekologická etika**

Respondenti mého výzkumu mají společnou charakteristiku: vegany se stali na základě toho, že nechtějí působit utrpení zvířatům, tedy na základě etických pohnutek. Jejich veganství je tak všednodenní praxí toho, pro co je zaveden pojem ekologická etika. Podívejme se blíže na to, co to ekologická etika v kontextu vegetariánství a veganství je a z čeho se inspiruje.

Ekologickou etiku lze definovat slovy filozofa Erazima Koháka jako „označení pro soustavu zásad, které člověku naznačují, jak *by se měl* chovat ve svém obcování s mimolidským světem“ (Kohák 1998: s. 14-15; kurzíva E.K.). Ekologická etika není jeden ucelený etický přístup, ale existuje několik směrů ekologické etiky. Vzájemně se liší podle důrazu na to, co chápou středobodem etických hodnot. Antropocentrická etika chápe jako středobod člověka a jeho zájmy. Antropocentrismus může v extrémní formě vést jak k destruktivnímu, panskému přístupu, v umírněné formě k ekologicky příznivému přístupu v podobě trvale udržitelného rozvoje. Biocentrismus pozici člověka zásadně upozaduje a do popředí dosazuje ohled na život jako takový. Lidská víra ve svou výlučnost není podle zastánců biocentrismu opodstatněná, to, co je hodnotné a co je hodné ochrany, je život v jakékoliv podobě. Významným představitelem biocentrismu je Albert Schweitzer nebo Arne Naess. Teocentrický přístup má své hodnoty dané Bohem a zpravidla čerpá své zásady z náboženských textů. Je pak otázkou interpretace, zda svět bude chápán jako zahrada, která je člověku svěřena do správy, nebo jako věc, kterou může bezezbytku využít a plnit. Ekocentrický přístup vychází z premisy, že správné je takové jednání, které vede k integritě biotického společenství. Důležitý je zájem celku, tj. země, ne jednotlivce. Duchovním otcem ekocentrismu je Aldo Leopold.

Není smyslem této práce podat o ekologické etice detailní informace. V českém prostředí je v kontextu ekologické etiky významná kniha Erazima Koháka *Zelená svatozář* (Kohák 1998).

Seznámení s hlavními postavami ekologické etiky a jejich myšlenkami lze učinit v knize *Závod s časem*, kterou editorovali Erazim Kohák, Rudolf Kolářský a Igor Míchal (Kohák 1996).

Hana Librová v knize *Vlažní a váhaví* označuje vegetariánství a veganství za ústřední ekologickou ctnost. „Necháme-li stranou nedobrovolné vegetariány chudých zemí a ty, kteří si od vegetariánství slibují výlučně zlepšení zdraví, pak můžeme s určitou tolerancí říci, že je motivace vegetariánství založena na environmentální etice nebo na uvědomělem zmenšování ekologické stopy“ (Librová 2003: s. 184). Podle ní vegetariánství splňuje to, co sama nazývá ekologickým luxusem. Ten pak Librová definuje takto: „Ekologický luxus je ekologicky příznivé chování, které uvědoměle zmenšuje ekologickou stopu, v různé míře je schopno sebeomezení a vztahuje se k nemateriálním, kulturou oceňovaným hodnotám. Ekologický luxus označuje spíše prvky či segmenty chování než celý životní způsob“ (Librová 2003: 61). Na základě mého výzkumu se domnívám, že veganství není ekologickým luxusem, jak jej definuje Librová. Nesplňuje totiž to, že jde o prvky či segmenty chování. Moji respondenti by své veganství hodnotili právě jako životní způsob, něco, s čím je spojena jejich vnitřní integrita a hodnotový systém, který určuje jejich každodenní chování a spotřebitelské preference.

Librová jedním dechem dodává, že ani veganství neumožňuje žít se zcela čistým svědomím. Je totiž do značné míry postaveno na sójových výrobcích, které mají vhodné složení, schopné chuťově i chemicky nahradit živočišné bílkoviny. „Sója dokáže lidi živit s velkou efektivitou, její pěstování však patří k největším likvidátorům tropických deštných pralesů. A nadto – sója je často geneticky manipulovaná. Není jednoduché být s čistým svědomím vegetariánem či veganem,“ shrnuje Librová (Librová 2003: 96). Pokud bychom myšlenku Hany Librové domysleli do konce, nezbývalo by veganům nic jiného, než přejít na důsledné samozásobitelství, nebo zemřít hlady. Nicméně ani zde ale není potřeba s Librovou souhlasit – jak namítla veganka Eliška (viz komentáře veganů v příloze), možností je sóju prostě z jídelníčku vynechat.

Podle Erazima Koháka je k utrpení zvířat, které lidé pro uspokojování svých potřeb působí, možný trojí přístup. „Můžeme odmítnout jakékoliv omezení a prohlásit prostě, že utrpení zvířat je přirozené a nezbytné pro dosažení vyšších hodnot – pro zdravou výživu, lékařský pokrok, vyšší životní úroveň lidstva – že zvířata stejně žádná práva nemají. (...) Můžeme radikálně odmítnout pokrytectví a prohlásit, že různí živočichové jsou sice různí, avšak rovnoprávní, že všechna poroba zvířat, jakýkoliv zásah do jejich přirozeného života je zásadně neoprávněný a odmítnout se jakkoliv podílet na jejich zneužívání. (...) Třetí možnost představuje hledání kompromisů, pokusů uspokojit skutečné potřeby lidstva – ne prostě jeho rozmarné tužby – a zároveň ostříhat základní potřeby ostatních živočichů. Střetu zájmů se nevyhneme, avšak



můžeme usilovat o soužití, které by zajistilo optimální životní možnosti pro všechny a přijalo nevyhnutelnost ústupků a omezení i na straně lidstva“ (Kohák 1998: s. 39). Vegani volí Kohákovu druhou možnost, důsledně se vyhýbají jakémukoliv podílu na utrpení zvířat.

Veganství v obecné rovině nejvíce čerpá z biocentrismu (byť na rovině individuální může jít o směs inspiračních zdrojů). Veganství svou charakteristikou naplňuje koncept tzv. dobrovolné skromnosti, která je důsledným dovozením biocentrického uvažování. „Dobrovolná skromnost není o askezi. Je o výběrové náročnosti, o radosti ze života místo radosti z majetku,“ píše Erazim Kohák (Kohák 1998: s. 81). To, že vegani odmítají maso a potraviny živočišného původu, neznamená, že hladovějí. Jen pro uspokojení svých potřeb používají potraviny, které nejsou spojené s utrpením zvířat.

Pro všechny mé respondenty bylo vědomí utrpení, které je hospodářským zvířatům činěno v rámci jejich chovu, do té míry neakceptovatelné, že z něho vyvodili jasný závěr: tohle ať se neděje s mou účastí. Peter Singer ve své knize *Osvobození zvířat*, která svého času vzbudila velký zájem o problematiku utrpení zvířat, vyzývá k bojkotu všeho masa. „Stát se vegetariánem není jen symbolické gesto. Ani to není pokus izolovat se od ošklivé reality světa, udržet si čisté svědomí a nenést odpovědnost za krutosti a krveprolití kolem sebe. Stát se vegetariánem je velice praktický a účinný krok, jak přispět k ukončení utrpení“ (Singer 2001: s. 178-179). Singer si nedělá iluze, že se podaří většinu lidí přesvědčit jen ideály. Jeho snaha o praktické řešení je vedena ekonomickou logikou – nekupovat nic, co je spojeno s utrpením a nedávat tak své peníze těm, kteří z utrpení zvířat mají zisky. „Vegetariánství je forma bojkotu. (...) Dokud nebojkotujeme maso a ostatní masné výrobky, přispíváme k tomu, aby i nadále existovalo, prosperovalo a rozrůstalo se tovární farmářství a všechny kruté praktiky s ním spojené, které jsou běžné v dnešním chovu zvířat na jídlo“ (Singer 2001: s. 179-180). Kohák Singerovo sdělení překládá jako „Count me out! V tom nejedu“ (Kohák 1998: s. 47).

Podle mého lépe vystihuje veganský přístup Solženicynův kategorický imperativ, který ve své knize *Myslet zeleň světa* zmiňuje Václav Bělohradský: „Je možné, že zlo je nutné a že nakonec zvítězí, ale jednej tak, aby nezvítězilo skrze tebe a s tvojí pomocí“ (Bělohradský 1991: s. 108). Veganský přístup je vědomou snahou v co největší možné míře se nepodílet na utrpení zvířat. V environmentálním prostředí je znám akronym NIMBY, Not In My BackYard (Ne na mém dvorku). Je to označení pro reakci lidí, kteří nesouhlasí, aby se byť prospěšná stavba stavěla v jejich sousedství. Pro veganský bojkot by se podle mého hodil akronym NIMS, Not In My Stomach (Ne v mém břiše).

## 4. Metodologie

Následující stránky jsou věnované popisu použitého postupu vycházejícího z kvalitativní strategie výzkumu. Vysvětlím, jakým postupem jsem získal respondenty a jakým způsobem jsem data zpracoval a vyhodnotil. Nejprve ale popíši své vlastní stravovací návyky.

### 4.1 Pozice výzkumníka

Moje práce se věnuje stravovacím návykům veganů a jejich prožívání reakcí ze strany majoritní společnosti. Je mi na místě popsat i mou stravovací „příslušnost“. Nedá se to odbýt jedním slovem, protože můj vztah k potravinám živočišného původu není ani vegetariánský či veganský, ale ani čistě neveganský. Pro mé stravovací návyky se nejvíce blíží tomu, co se označuje jako flexitariánství nebo někdy také semi-vegetariánství. Oba tyto názvy popisují lidi, kteří jsou převážně vegetariáni, ale příležitostně jedí maso, nebo jedí maso z ekologických či domácích chovů.

Můj přístup je takový, že nekupuji maso a vajíčka z velkochovů. Svoji spotřebu masa a vajec pokrývám dílem nákupy produktů z ekologického zemědělství, dílem je dostávám od příbuzných z vesnického malochovu. V restauracích si někdy dopřeji zvěřinu nebo sladkovodní rybu. Můj postoj lze shrnout takto: chov zvířat pro lidskou potravu mi v obecné rovině nevádí, pokud jsou při něm respektovány přirozené potřeby zvířat. Viděl jsem, v jakých podmínkách mohou žít hospodářská zvířata ve velkochovech. Viděl jsem, v jakých podmínkách žijí ovce a králíci u mých příbuzných. To první je pro mě nepřijatelné, to druhé se mi jeví jako správné.

Můj přechod na tuto dietu byl pozvolný. Započal se někdy v roce 2005, kdy jsem si přestával domu kupovat maso z velkochovů, ale v restauracích a na návštěvách jsem ho jedl. Postupem času jsem se v tomto směru posunoval až do současného stavu, kdy maso z velkochovů nekupuji vůbec. Přestože nejsem zcela bez masa, moje spotřeba (i potřeba) masa se výrazně snížila. Například před rokem 2005 jsem měl maso v nějaké podobě i několikrát denně. Dnes mám maso zhruba 2 – 3 týdně. Je to do velké míry způsobeno tím, že v restauracích jím zpravidla vegetariánsky (občas si v restauraci dám zvěřinu) a maso si připravuji o víkendech, kdy mám na to čas.

Moje rozhodnutí stravovat se takovýmto způsobem se postupem času radikalizovalo až do současného stavu, kdy maso z velkochovu odmítám i na společenských návštěvách. To mi dává oproti výzkumníkovi-neveganovi vzhled do situace a usnadňuje mi to empatii vůči respondentům i vůči situacím, které ve svých rozhovorech popisují. Veganem nejsem, protože mám maso, mléko a vajíčka rád. Chápu ale, proč se někdo rozhodne stát veganem. Je to jedna z možností, jak se k problému utrpení zvířat postavit. Za insidera se rozhodně nepovažuji.

## 4.2 Metoda

Mým záměrem je zjistit, jak svou situaci vnímají vegani sami za sebe. Ne zvolil jsem proto kvantitativní strategii výzkumu, ale kvalitativní. Jako nejvhodnější techniku sběru dat jsem zvolil polostrukturované rozhovory. Práce je zaměřená jen na výpovědi veganů, zaznamenával jsem jen jejich úhel pohledu. Kvůli svým možnostem a rozsahu práce jsem rezignoval na zkoumání toho, jak téma vnímají lidé – nevegani z okolí mých respondentů, nezkoumal jsem ani to, jaký je obecný náhled na vegany a veganství, případně jaké je zastoupení veganů ve většinové společnosti. Bylo by jistě zajímavé zkoumat, jak se k veganství staví rodinní příslušníci, kolegové či přátelé veganů, ale to by svým rozsahem odpovídalo spíše práci dizertační, než diplomové.

Pro analýzu získaných rozhovorů jsem použil některé postupy tzv. zakotvené teorie, jak je popisuje Strauss a Corbinová (1999). Co je zakotvená teorie? Jak uvádí Christina Gouldingová: „Kořeny zakotvené teorie lze zpětně dosledovat k hnutí známému jako symbolický interakcionismus, jehož základy spočívají v práci Charlese Cooleyho a George Herberta Meada“ (Goulding 2002: s. 39). Symbolický interakcionismus vychází z toho, „že chování člověka není ani tak určeno vnějšími vlivy, jako spíše subjektivními významy, které lidé přiřkládají objektům, osobám a interakcím v určité situaci. Shrnutím tohoto přístupu je tzv. Thomasův teorém: 'Jestliže lidé definují situace jako reálné, pak jsou reálné ve svých důsledcích'“ (Hendl 2005: s. 84).

„Glaser a Strauss vzali principy symbolického interakcionismu jako výchozí bod, od kterého odvíjeli svou metodu založenou na definovaném a systematickém postupu sběru a analýzy kvalitativních dat. Metoda byla označena jako 'zakotvená teorie' (grounded theory), protože zdroj teorie je nakonec vždy zakotvený (grounded) v chování, slovech a jednáních těch, které zkoumáme,“ uvádí Gouldingová (Goulding 2002: s. 39).

Metoda zakotvené teorie byla poprvé popsána v knize Barneyho Glasera a Anselma Strausse *The Discovery of Grounded Theory*, vydané v roce 1967. Dva roky před tím Glaser a Strauss vydali studii *Awareness of Dying*, ve které se věnovali výzkumu zkušeností chronicky nemocných pacientů. Metoda byla konstruována tak, aby výsledky analýzy systematicky sbíraných dat byly prostřednictvím jasných a precizních postupů ověřitelné a validní. „V širším kontextu to byl protest proti metodologickému klimatu, v kterém byla role kvalitativního výzkumu vnímána jako příprava k 'pravým' metodám kvantitativního výzkumu,“ vysvětluje okolnosti vzniku metody Gouldingová (Goulding 2002: s. 41). Jak dále uvádí, „metoda byla vyvinuta sociology pro sociologický výzkum, proto je také většina následné literatury věnující se zakotvené teorii zaměřená sociologicky. Nicméně vzhledem k základním principům teorie je možné ji použít i v jiných oborech. V nedávných letech jsme byli svědky toho, jak se metoda rozšiřuje do dalších

oblastí jako je například management“ (Goulding 2002: s. 38). Možnosti použití metody jsou vcelku široké, Strauss a Corbinová uvádějí i další obory: „Metoda se od původního využití v sociologii rozšířila do dalších společenských věd a na další výzkumná zaměření, včetně účetnictví, management, vzdělávání, pečovatelsví (nursing), veřejné zdraví a sociální práce. Geografické rozšíření je podobně působivé. Odpovídá to velkému zájmu o teoretická vysvětlení a vzrůstající využívání kvalitativních dat a jejich analýz“ (Strauss Corbin 1997: s. vii).

Jak uvádí Gouldingová a Hendl, metoda zakotvené teorie se po pracovním rozchodu Glasera a Strausse začala vyvíjet dvěma směry. Jeden směr byl modifikován Glaserem, druhý Straussem ve spolupráci s Juliet Corbinovou.

Pro jednoduchý popis toho, co to zakotvená teorie je, využiji charakteristiku, kterou použila Kathy Charmazová: „(...) zakotvená teorie sestává ze systematických, ale stále flexibilních návodů pro sběr a analýzy kvalitativních dat, vedoucích ke zkonstruování teorie, která je však 'zakotvená' v datech samotných. Návodů nabízejí spíše sadu obecných pravidel a heuristických pomůcek, než formulovitých pravidel. Je to tak, že data formují základní kameny naší zakotvené teorie, z analýzy dat vzniká koncept teorie, kterou tvoříme“ (Charmaz 2006: s. 2).

Jak je z výše uvedeného zřejmé, zakotvená teorie – má-li být provedena poctivě a pořádně – je mimořádně náročná metoda analýzy kvalitativních dat. Při studiu cizích diplomových prací jsem několikrát narazil na práci, která měla být zpracována touto metodou. Na první pohled tomu tak ale nebylo – zakotvená teorie sice v textu byla uvedena jako použitá metoda, ale samotná práce byla zpravidla jen deskripce problému, žádnou teorii nepředkládala. Nejde zřejmě o jev týkající se jen diplomových prací. Jak upozorňuje Jan Hendl, „mnoho výzkumných zpráv obsahuje v odstavci o použitých metodách tvrzení, že se postupovalo podle zakotvené teorie. Při podrobnějším posouzení se ukáže, že autoři metodu nějakým způsobem modifikovali nebo se drželi pouze některých zásad metody“ (Hendl 2005: s. 257).

Tento jev je podle Hendla označován jako „eroze zakotvené teorie“ (Hendl 2005: s. 257), a je částečně způsoben vzájemnými spory Glasera a Strausse o dalším vývoji metody. „Dnes by měl výzkumník specifikovat, zda pracuje podle originálního přístupu Glasera a Strausse z roku 1967, nebo podle Straussova novějšího přístupu, nebo podle Glaserovy interpretace zakotvené teorie,“ nabádá Hendl (Hendl 2005: s. 257). Podobně Patricia Beckerová (Becker 1993) zjistila, že mnoho studií prezentujících výsledky jako zakotvenou teorii ve skutečnosti byly deskriptivní studie: nepoužívaly teoretický výběr ani současný sběr dat a jejich analýzu.

V souladu s předchozími řádky uvádím, že moje práce je vědomou „erozí“ zakotvené teorie: využívám některé postupy a techniky zakotvené teorie, jak je uvádí Strauss a Corbinová (Strauss,

Corbinová 1999) v knize *Základy kvalitativního výzkumu*. Ve své práci nevytvářím zakotvenou teorii, jde o poučenou deskripci využívající těch postupů zakotvené teorie, které podle Strausse a Corbinové postačují pro tematickou analýzu (Strauss, Corbinová 1999: s. 85). Konkrétně jsem použil otevřené a axiální kódování rozhovorů a utváření kategorií.

Rozhovory s vegany jsem se svolením respondentů nahrával na digitální diktafon a následně přepsal pomocí programu Transcriber. Přepis rozhovorů je doslovná a částečně komentovaná transkripce (pomlky, důraz, smích, povzdech, přerušování rozhovoru), se zachováním hovorové češtiny. Citace v textu jsem stylisticky upravil do spisovné češtiny a zbavil výplňových slov.

Každý vegan byl předem seznámen s tím, za jakým účelem jsou data sbírána, k čemu budou použita a jak. Všem veganům jsem zaručil anonymitu (v textu vystupují pod smyšlenými jmény). Každý byl dopředu upozorněn, že nejde o výsledek, ale o rozhovor a v případě, že nebude chtít na nějakou otázku odpovídat, nemusí. O podepsání souhlasu se sběrem osobních údajů a informovaný souhlas (vzor viz příloha) jsem požádal vždy až po skončení rozhovoru. Každý respondent získal doslovný přepis našeho rozhovoru s tím, že pokud to považovat za důležité, mohl některé pasáže upřesnit, případně vynechat. Vynechání se stalo v jednom případě s pasáží, která podrobněji rozebírala zaměstnání jednoho z rodičů respondenta. Každý respondent dostal k okomentování text práce ve fázi, kdy jsem ji považoval za dokončenou. Obdržené komentáře jsou součástí příloh. Respondentům jsem také slíbil zaslání konečné a obhájené práce.

Samotný text diplomové práce se snažím psát v souladu s doporučeními Davida Silvermana (2000; 2005) ohledně toho, jak má vypadat text kvalitativně zaměřené práce, jak má být text členěn, jaký má být obsah jednotlivých kapitol a jak čtenáři srozumitelně předložit výsledky práce.

### **4.3 Výběr respondentů**

Data pro svou práci jsem získal z polostrukturovaných rozhovorů, které jsem vedl s 12 vegany. Při výběru respondentů mi nešlo o vzorek reprezentující určitou populaci, ale o vzorek, na kterém je možné zkoumat dané téma. Rozhovory se uskutečnily v období od 31. července 2009 do 27. října 2009. Rekrutace veganů byla účelová a byla provedena s použitím techniky sněhové koule. Sněhová koule je založena na získávání dalších respondentů od již kontaktovaných respondentů. Charakteristika metody volně parafrázovaná podle definice u Hartnolla (2003) by byla takováto: Vlastní proces výběru začal tím, že jsem své přátele a spolužáky požádal, zda by mohli svým známým veganům předat kontakt na mě. Pokud se mi tito lidé ozvali a splňovali základní kritéria (viz dále), udělal jsem s nimi rozhovor. Pak jsem je požádal, zda by ve svém okolí mohli předat kontakt na mě dalším veganům. Pokud se mi tito další vegani ozvali a

splňovali kritéria, udělal jsem s nimi rozhovor, a opět jsem je požádal, zda by ve svém okolí mohli předat kontakt na mě. V obecné rovině mohou tyto kroky pokračovat do té doby, než se „zásoba“ vhodných respondentů vyčerpá. Vzhledem k uvedenému postupu jde o samovýběr ze strany veganů – záleželo na tom kterém veganovi, zda bude chtít se na výzkumu podílet.

Při své práci jsem přímo oslovil (převážně prostřednictvím e-mailu) více jak dvacet lidí ve svém okolí. Kolik lidí bylo osloveno nepřímo neumím odhadnout: informaci o tom, že hledám vegany pro svou diplomovou práci jsem vyvěsíl na jedno veganské fórum a také na sociální síť Facebook. O tom, že tento způsob hledání respondentů se příliš neosvědčil, vypovídá to, že se mi na základě těchto kroků ozvali jen dva lidé (rozhovor jsem pak uskutečnil jen s jedním z nich – s veganem Standou). V nulté fázi svých sněhových koulí jsem měl sedm veganů, u některých se nábor dalších veganů zastavil, ve dvou případech se sněhová koule dostala do první a druhé fáze.

Jaká byla kritéria výběru veganů? Předně jsem chtěl mít skupinu respondentů pokud možno homogenní co se týče motivací, které respondenty k veganství přivedly. Motivací k vegetariánství či veganství je celá řada, jak uvádí na příkladu vegetariánů Jonáš Habr (2009), může jít o motivaci zdravotní, emocionálně-senzorickou, etickou, filosoficko-politickou, ekologickou, ekonomickou, náboženskou a ostatní motivace, které se nevyskytují příliš často, resp. nebývají uváděny. Jde jen o stručný výčet, jednotlivé motivace mohou být dále děleny, příkladem může být náboženství, kde lze sledovat jednotlivé náboženské směry – křesťanství, islám, judaismus, hinduismus... Kulhavý (2007) při výzkumu motivací českých vegetariánů zjistil, že dominantními jsou důvody etické (uvádí je 88 % respondentů). Další motivací je motivace duchovní ( uvedlo 59 %). Třetí v motivací byly ekologické důvody (55 %), čtvrté zdravotní (53 %) a páté sociální (48 %). Je zřejmé, že v mnoha případech nejde o motivaci jedinou, ale že jde o směs dvou a více motivací. Motivací může být celá řada, podrobněji se tomuto tématu věnuje například Jitka Medřická (2008).

Ve své práci jsem se zaměřil na vegany, kteří jsou motivováni ohledem na zvířata, tedy z etických pohnutek. Ostatní motivace jsem pominul, nebo nesměly být dominantní. Základním společným jmenovatelem všech oslovených veganů byla tedy tato motivace. Jako druhé kritérium bylo, aby vegani v době svého veganství žili v nějakém větší městě (ideálně v Praze). K tomuto kritériu mně vedla následující úvaha: vegan žijící na samotě u lesa bude prožívat zcela jiné sociální interakce, než vegan žijící ve městě. Věk, pohlaví, vzdělání a další charakteristiky nebyly kritériem výběru. Jedním z uvažovaných kritérií byla doba, po kterou je respondent veganem. Toto kritérium jsem však nepoužil, důležitý se mi jevil fakt, že někdo sám sebe vnímá jako vegana, bez ohledu na to, zda jím je deset let nebo deset měsíců.

#### **4.4 Charakteristika veganů**

Tím se už dostávám k charakteristice respondentů. Mezi respondenty je sedm mužů a pět žen. V mé práci vystupují pod smyšlenými jmény. V době, kdy jsem s vegany vedl rozhovor, žili v Praze všichni, kromě veganky Elišky, která žije v Brně. Z Prahy pochází pět respondentů, sedm jich pochází z dalších českých a moravských měst (viz dále jednotlivé medailonky veganů).

Průměrný věk respondentů je 24 let. Nejstaršímu bylo třicet let (Petr), nejmladší bylo osmnáct (Anežka). (Tento rys respondentů je mimochodem docela zajímavý podnět pro další výzkum – jaká je u veganů věková stratifikace? Převládají spíše mladší lidé? Proč? Hrají v prostředí České republiky roli společenské změny, například změna režimu v roce 1989? Byli u nás v dobách minulého režimu vůbec vegani?)

Kromě Lenky, která je vdaná, jsou všichni respondenti svobodní. Kromě Anežky, která aktuálně studuje střední školu, mají všichni respondenti ukončené středoškolské vzdělání, jeden má vyšší odborné vzdělání a čtyři právě studují vysokou školu, jeden z nich studuje při zaměstnání. Šest respondentů je zaměstnaných.

Společným rysem respondentů je, že všichni byli či stále jsou aktivní co se týče propagace veganství. Jediný Standa, který je veganem osm měsíců, vyloženě aktivistické činnosti nevedl. Zmínil, že vypracoval seznam živočišných složek, které mohou veganům pomoci v každodenním obstarávání stravy. Výslovně aktivistou či aktivním se necítí, byť k aktivistům cítí obdiv a uvažuje o tom, že by se stal členem některé organizace na ochranu zvířat.

Konkrétní náplň veganství jednotlivých respondentů jsem nekontroloval. Postačilo mi tvrzení respondenta, že se cítí být veganem. To, jak je respondent striktní nebo benevolentní co se týče detailů své stravy, jsem nepovažoval za důležité: pro většinu lidí je už mimo rozlišovací schopnost, jestli vegan jí i med, nebo jestli je důsledný a ze své stravy med vynechal. Ze stejného důvodu jsem nezohledňoval různé „nehody“, kdy vegan omylem sní potravinu živočišného původu.

Jedním ze společných znaků respondentů je, že přechod z neveganské stravy na veganskou nebyl přímý. Každý z respondentů měl kratší či delší vegetariánské období, které bylo jakýmsi mezikrokem k veganské dietě.

Následuje krátká charakteristika jednotlivých veganů. Pořadí odpovídá tomu, v jakém pořadí jsem s nimi dělal rozhovory.

Maruška (24 let) pochází ze Zlína. Je svobodná, vzdělání střední, pracuje jako administrativní pracovnice. Vegetariánkou byla dva roky, pět let je vegankou.

Jana (25 let) pochází z Benešova. Je svobodná, vzdělání střední, pracuje jako administrativní pracovnice. Vegetariánkou byla dva roky, vegankou rok a půl.

František (21 let) pochází z Prahy. Je svobodný, dokončil střední školu a chystá se dál studovat vysokou školu environmentálního zaměření. Vegetariánem byl rok, veganem je druhým rokem.

Anežka (18 let) pochází z Prahy. Je svobodná, studuje střední školu. Dva roky byla vegetariánka, nyní je třetím rokem vegankou.

Eliška (23 let) pochází z Prahy, aktuálně bydlí v Brně. Je svobodná, vzdělání střední, studuje vysokou školu environmentálního zaměření. Čtyři roky byla vegetariánka, vegankou je šestým rokem.

Petr (30 let) pochází z Plzně. Je svobodný, vzdělání střední, pracuje jako prodavač v obchodě s hudbou. Nejprve čtyři roky vegetarián, pak deset let vegan.

Marek (23 let) pochází z Prahy. Je svobodný, vzdělání střední, studuje medicínu. Jeho vegetariánské období není ohraničené, sedm let je vegan.

Lenka (29 let) pochází z Prahy. Je vdaná, bezdětná, vzdělání střední, pracuje v ekologické nevládní organizaci. Tři roky vegetariánka, dvanáct let veganka. V mém průzkumu má nejdelší zkušenost s veganstvím.

Václav (22 let) pochází z České Lípy. Je svobodný, vzdělání střední. Pracuje pro nevládní neziskovou organizaci a při zaměstnání studuje. Nejprve čtyři roky vegetarián, nyní tři roky na veganské stravě.

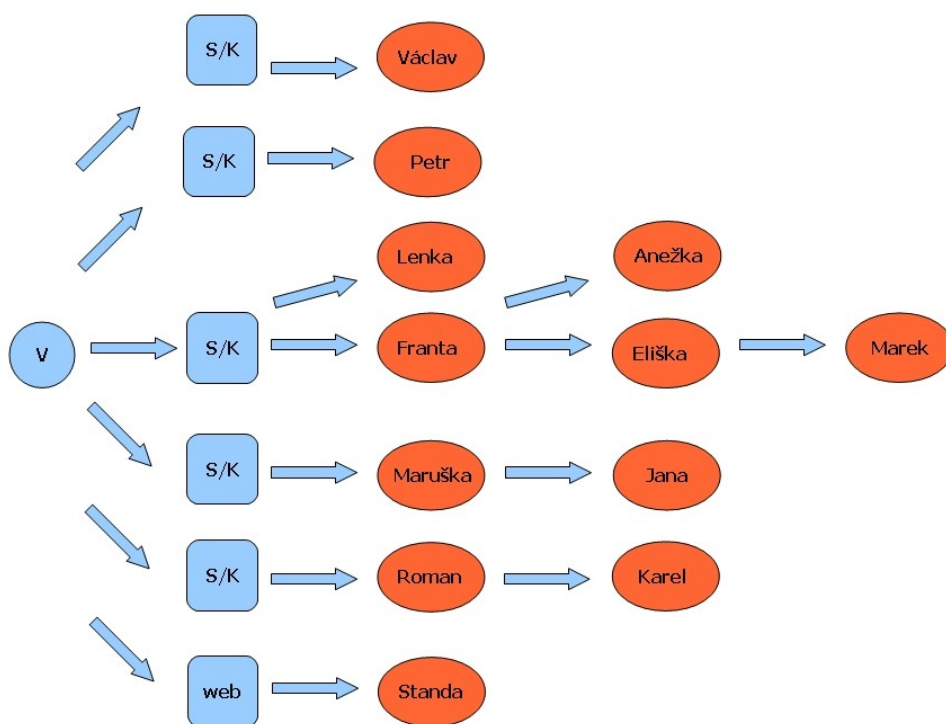
Roman (29 let) pochází ze Zlína. Je svobodný, vzdělání vyšší odborné, má vlastní umělecko-řemeslnou živnost. Dva roky vegetarián, veganem deset let.

Karel (28 let) pochází z Vysokého Mýta. Je svobodný, vzdělání střední, pracuje jako obchodní zástupce. Dva až tři roky vegetarián, devět let vegan.

Standa (20 let) pochází z Litomyšle. Je svobodný, vzdělání střední, studuje sociologii. Čtyři roky vegetarián, nyní osm měsíců vegan. V mém průzkumu má nejkratší veganskou zkušenost.



Následující schéma ukazuje „postup“ sněhové koule.



*Legenda: V = výzkumník; S/K = spolužák/kamarád výzkumníka; web = anonce na veganském fóru.*

## 5. Výstupy analýzy

Každý přepis rozhovoru jsem kódoval podle postupů otevřeného kódování. Použitá kódovací tabulka je součástí příloh. Na základě vzniklých kódů jsem vytvořil následující kategorie, které tvoří kostru dalšího popisu:

MOTIVACE – VEGANSTVÍ JAKO VOLBA – REAKCE OKOLÍ – JINÉ OKOLNOSTI  
VEGANSTVÍ – ZVLÁDÁNÍ REAKCÍ OKOLÍ – ZAPOJENÍ DO SPOLEČNOSTI

U některých kategorií vznikly tematické subkategorie, které tvoří podkapitoly následujícího textu.

### 5.1 Motivace

Jak jsem zmínil výše, respondenty jsem vybíral na základě dvou hlavní kritérií: aby v době veganství žili ve větším městě a aby jejich motivací k veganství byla etická odpovědnost vůči zvířatům. Co si pod tím představit? Pokusím se to upřesnit citátem z rozhovoru s Petrem: *„Znamená to pro mě zkusit minimalizovat podíl na utrpení zvířat. Myslím si, že je [utrpení] zbytečné. Za dobu, co jsem vegan, jsem zjistil, že to [živočišné produkty] vůbec nepotřebuji. Mám okolo sebe spoustu lidí, který tak žijí a vůbec to nepotřebují. Což pro mě znamená, že utrpení je vlastně úplně zbytečné. Jenom kvůli naší pohodlnosti a krutosti se ke zvířatům chováme tak, jak se k nim chováme“.*

Jiní respondenti svou motivaci formulovali za pomoci jiných slov, ale v obsahu svých výpovědích se shodují s Petrovými slovy – vždy jde o odmítnutí z pohledu vegana zbytečného, nesmyslného a nepřijatelného utrpení zvířat. Tato motivace je na základní hodnotové rovině všem respondentům společná.

Někteří respondenti uváděli i další doprovodné motivace. Janu k přechodu k vegetariánství inspiroval buddhismus a výroky dalajlámy o možnostech volby toho, co jíme. K veganství pak přešla na základě informací o utrpení zvířat. Standa uvedl jako inspiraci k přechodu na vegetariánství televizní pořad o židovských stravovacích zvycích kašrut, což byl první podnět k zamyšlení nad etickými souvislostmi toho, co jí. Přijetí veganství pak popisuje jako ryze racionální rozhodnutí nepůsobit utrpení. Eliška uvedla, že maso zpočátku nejedla proto, že jí prostě nechutnalo. K přechodu na veganství ji pak přiměly informace o zacházení se zvířaty. Podrobněji jsem se motivacemi respondentů v rozhovorech nezabýval, protože pro mou práci jsou podstatné až důsledky, vyplývající z jejich motivací.

Výrazný společný znak všech respondentů je, že se vegetariány a posléze vegany stali v době dospívání (Anežka a Eliška se staly vegetariánkami ve velmi mladém věku – ve 12 letech). Tento

fakt přináší celou řadu otázek: Jsou vegani, kteří se ke změně stravovacích návyků rozhodli až v době dospělosti nebo dokonce stáří? Je pravděpodobnější (častější), že se člověk stane veganem právě v době adolescence? Liší se důvody, vedoucí k rozhodnutí stát se veganem, u dospívajících a dospělých? V čem?

Na tyto otázky odpovědět neumím. Na nabízející se otázku, zda přechod k veganství nebyl motivován také potřebou vymezit se vůči rodičovské autoritě, částečnou odpověď mám. Někteří vegani zmiňovali, že jejich vegetariánství a veganství bylo jako projev puberty rodiči vnímáno. Petr to popisuje takto: „*Měli pocit, že to je nějaká jako teenagerská ta, co za pár let přejde, za pár měsíců*“; Jana na otázku, zda vegetariánství nesouviselo s potřebou vymezit se vůči rodičům: „*Já myslím, že určitě. Že je vždycky nějaký moment, kdy se člověk snaží obstát před rodiči se svým názorem a být jim nějakým způsobem rovnocenný. Takže ano, myslím, že určitě*“. Eliška na podobnou otázku odpovídá: „*Já ho tedy necítím vůbec, ale myslím si, že oni [rodiče] mají pocit, že tam nějaký [vzdor] je nebo byl*“. Naopak František a Marek svůj přechod k vegetariánství a veganství za revoltu vůči rodičům nepovažují. V ostatních rozhovorech toto téma nezaznělo.

Vegetariány a následně vegany se respondenti stali na základě motivací, které byly natolik silné, že je přiměly opustit zažitě normy stravování. Naplňuje se tu význam dobrovolné skromnosti, která vyplývá z biocentrického přístupu k ekologické etice: raději, než působit bolest a utrpení, nebudu jíst maso a potraviny živočišného původu. Vegani si v důsledku svého etického přístupu ustavili nové normy spojené se stravováním a odmítli dále vyznávat normy majoritní společnosti. V oblasti stravovacích návyků tak vystoupili ze společenské konformity.

Tím se však vystavili sociální kontrole, která jakékoliv vybočení z normy sankcionuje. Sankce se projevují zejména v podobě sociálního tlaku okolí (kterému se budeme věnovat dále), svou roli (alespoň z počátku) hrají ale i všednodenní praktické komplikace, které s neobvyklým stravovacím návykem souvisí. V dalším textu se pokusím zachytit, jak mechanismus sociálního tlaku na vegany působí a jak se s ním vyrovnávají.

## **5.2 Veganství jako volba**

Všichni respondenti uvedli, že nejprve se stali vegetariány a až po určité době učinili další – a jak někteří zmiňují i těžší – krok k naprostému odmítnutí potravin živočišného původu. Nejkratší přechodné vegetariánské období měl František – 1 rok vegetariánství, nejdelší Eliška, Standa, Petr a Václav – 4 roky vegetariánství. Přechod mezi vegetariánstvím a veganstvím byl pak různý – někteří se rozhodli přestat jíst veškeré potraviny živočišného původu ze dne na den, jiní k se k veganství dostávali delší dobu a postupně. Petr zmínil, že jak u vegetariánství, tak veganství u něj došlo k regresi. Zdůvodňoval to tím, že první pokus

o změnu nebyl motivován vnitřně, ale vnějšími vlivy – snahou někam patřit, a proto byl odsouzený k nezdaru.

Kromě toho, že vegani mohou ze strany majoritní společnosti pociťovat sociální tlak, je jejich stravovací návyk spojen s jistými benefity. Ty vyplývají z kognitivní konsonance, o které jsem psal v úvodní části. Z čeho u veganů vyplývá? Vegani ve své všednodennosti dělají to, co považují za správné a jsou konformní vůči své „veganské“ normalitě. Vegani považují stravu založenou na neživočišných potravinách za správnou, protože není spojená s žádným utrpením zvířat. Jejich svět hodnot a denní praxe jsou souladu, což právě zmíněnou kognitivní konsonanci navozuje. Důležité je vědomí, že vegan dělá správnou věc. Lenka o rozhodnutí stát se veganem říká *„považuji to za jedno z nejlepších rozhodnutí v životě“*. Eliška si veganství spojuje s pocitem osobní čistoty, *„připadám si mnohem čistší. A to nejen tělesně, ale i jako v mysli“*. I Maruška hovořila o *„pocitu čistoty“* z toho, že není *„mrtvoly“*. Na to, že je veganka, je hrdá. Anežka vnímá veganství jako součást své identity, *„je to prostě hlubší, je to postoj jakoby celkový“*. Z uvedeného vyplývá, že respondenti svého rozhodnutí stát se vegany nelitují, naopak jej hodnotí veskrze pozitivně.

Podobně to vidí i Roman, který svůj přechod od vegetariánství k veganství popisuje takto: *„nechtěl jsem dál žít v protirečném stavu, že nechci zvířatům ubližovat, a přitom to dělám (...) takže to byl vztah ke zvířatům a vztah k sobě samotnému, abych neměl pocit, že sám sobě lžu“*. Veganství je pro něj možností, jak zachovat svou vnitřní integritu, aniž by musel slevit ze svých zásad a hodnot, aniž by musel být v nelibém stavu kognitivní disonance.

Podobný přístup vidíme i u Václava, který své veganství prožívá *„jako etickou otázkou, etickou odpovědností. Tak jsem si tu otázku položil a nějak jsem si na ní odpověděl. A to veganství bylo jednou z možných odpovědí z mnoha“*. Žádný z respondentů o svém rozhodnutí stát se veganem nepochyboval ani jej nijak nerelativizoval. Respondenti své veganství chápou jako volbu stravovacího návyku, kterým se nepodílí na praktikách, se kterými bytostně nesouhlasí a které odmítají. Vědomí toho, že se vegani chovají dobře, eticky, jim pomáhá vyrovnat se se společenským tlakem.

### **5.3 Reakce okolí**

Z některých rozhovorů vyplynulo, že je výrazný rozdíl v tom, jak společnost přijímá vegetariány a jak přijímá vegany. Někteří respondenti vnímají vegetariánství v očích většinové společnosti jako něco trochu výstředního, ale stále ještě akceptovatelného. Konec konců skoro v každém lifestyle časopisu se o vegetariánské dietě dočteme, ať už formou receptu či informace o celebritě, která se řadí mezi vegetariány. Veganství je podle zkušenosti některých veganů pro

většinou společnost „už za hranou“, jak to shrnul Roman. Někteří respondenti také zmiňují, že veganství je fakticky mnohem náročnější co se týče té technické stránky – co jíst, kde nakoupit nebo kam zajít na oběd. Zároveň se vegan dostává do situací, kdy například na návštěvě snadno přivede do nepříjemného postavení hostitele, který neví, co může veganům nabídnout, v horším případě ani nemá, co by nabídl.

V rozhovorech s vegany jsem se snažil zjistit, s jakými reakcemi svého okolí se setkávají, jak na ně reagují a jak je prožívají. Následující odstavce jsou sondou do sociálního světa veganů. Text je členěn na část věnující se reakcím v rodině, reakcím ze strany kamarádů a spolužáků, reakcím na pracovišti a naposledy reakcím ostatním. Nejprve se zaměřím na to, jak jsou vegani v rovině předsudků a stereotypů vnímáni majoritní společností. Připomínám jen, že jde o reflexi ze strany veganů.

### 5.3.1 Předsudky a stereotypy

Vegani se často setkávají s prostou otázkou, co vlastně vegan jí. Z rozhovorů vyplývá, že někteří lidé vůbec pojem „vegan“ neznají a neumí si pod ním nic představit. Pokud lidé mají nějakou představu o veganech, jde zpravidla o prekoncepty či předsudky. Ty pak odrážejí přesvědčení neveganů, že jíst maso je normální a opačně – nejíst maso je nenormální. Respondenti jsou v situaci, kdy musí vysvětlovat, co a jak jedí, že nehladoví a že jejich strava jim umožňuje normální život. Velkou roli často hraje osobní příklad a předvedení veganské kuchyně. Někteří vegani nabourávají předsudky okolí i jinými prostředky, například svými úspěchy ve sportu.

Podle Marušky se majoritní společnost dívá na vegany „skrz prsty“ a vnímá je jako „blázný“. Jana popisuje něco podobného, v očích majoritní společnosti jsou vegani „magoři“. Petr si myslí, že majoritní společnost vnímá vegany jako „exoty“ či jako „neškodné blázný“. Podle Františka majoritní společnost hodnotí vegany jako lidi, „kteří mají obecně nižší inteligenci a ... prostě že jsme dementi“. Lidé podle něho mají k veganům despekt, pokud vůbec vědí, co znamená vegan.

Častým předsudkem vůči veganům je, že jde o lidi, kteří se chtějí vzdát civilizačních vymožeností a chtějí se, jak popsala Lenka, „vrátit do jeskyní“. Podle ní jsou vegani často spojováni s ekologickým extrémismem. Podle Elišky nechápou, „že se ze mě nestává pračlověk, ale že se snažím krůček po krůčku volit to lepší“. Podle ní funguje stereotyp, že kdo je vegan, ten patří do lesa. Marek se setkal i s představou, že vegan by měl mít „batikovaný zvonáče a dlouhý vlasy“. Václav hovořil o tom, že lidé si vegany často spojí se „zelenými“. Podle Václava ale vůbec není pravidlem, že by vegan musel být zapojen v environmentálním hnutí.

Markovi a Karlovi se díky tomu, že jsou oba sportovci, daří stereotypy jejich okolí nabourávat. Jde zejména o předsudek, že vegan je člověk chabého zdraví, vyhublý a slabý. Na takové

komentáře Karel odpovídá: „*ne, dělám thajský box a jsem docela úspěšný*“. Marek se aktivně věnuje kick boxu, občas se setká s překvapením, že na vegana nevypadá. Oba mají na první pohled sportovní postavu. Dlužno však dodat, že ne všichni respondenti mají stejné tělesné dispozice. Některé respondentky by představu, že vegan je hubený, naplnily hravě. Pokud to jen mohu posoudit, nikdo z respondentů nebyl podvyživený a nikdo u mě nevzbudil obavy o jeho zdravotní stav.

Zmínky o vyloženě pozitivních reakcích neveganů na veganství jsem od respondentů nezaznamenal, maximálně zmiňovali neutrální zájem – například ze strany spolužáků či kamarádů. Pravidlem jsou spíše reakce překvapené a odmítavé. Tím, že se respondenti rozhodli stát vegany, musí se dnes a denně vypořádávat s neutrálními či spíše negativními hodnoceními ze strany neveganů. Jak se ukáže v následujícím textu, jednotliví respondenti se s tímto tlakem vypořádávají různými způsoby – někdo si z reakcí okolí mnoho nedělá, jiní reakce neveganů prožívají i po mnoha letech, co jsou vegany.

### **5.3.2 Rodina**

Společenský tlak, kterému jsou vegani vystaveni, má rozličné podoby a jeho prožívání je u respondentů velmi individuální. Ukazuje se, že v tomto ohledu netvoří vegani homogenní skupinu. Přestože mají shodná etická východiska, jejich schopnost vyrovnávat se se sociálním tlakem je proměnlivá.

Významným zdrojem společenského tlaku obecně je rodina. V případě mých respondentů byl vliv rodiny o to silnější, že respondenti se vegetariány a posléze vegany stávali během dospívání, tedy v době, kdy žili u rodičů nebo byli s nimi v úzkém kontaktu.

Reakce ze strany nejbližší rodiny mají u respondentů různé kvality a různou dynamiku. Ve všech rodinách se potraviny živočišného původu konzumovaly běžně (byť například Lenčiny rodiče se svými stravovacími návyky blíží vegetariánství). Proto asi nepřekvapí, že s vřelým přijetím se nesetkal žádný z respondentů. Kromě Standy, který je veganem osm měsíců, rodiče všech respondentů veganskou dietu svého potomka v současné době nějakým způsobem akceptují. Standovo veganství má zatím příliš krátkou historii a přijetí ze strany rodičů je řekněme v procesu. Protože je jeho veganství nejkratší, jsou jeho vzpomínky také nejčerstvější. Začněme tedy u Standy.

První reakce rodičů podle Standova vyprávění bylo překvapení, a to „*relativně asi nepříjemné*“. Přístup Standova otce byl pak vcelku tolerantní, matčina reakce byla a stále je odmítavá. A to jak co se týče vegetariánství, tak veganství, kde to bylo podle Standy „*o stupeň horší*“. Jak Standa dále uvádí, „*ted' si myslím, že to tolerují oba, ale že by mě podporovali, to se říct nedá. (...) ted'*

*se relativně bojím před nimi mluvit jakoby tématech jako je ... právě takovéto věci, možná mám strach, že to budu muset znova obhajovat.“*

U některých dalších veganů byly reakce rodičů podobně nebo i více odmítavé. Jak vypráví například Eliška, rodiče se zpočátku „*nebouřili*“, ale „*jak to trvalo déle, tak myslím, že začali mít strach a hodně do mě ryli ohledně zdraví a tak. A že mám jít k doktorce a že si myslí, že jsem se zbláznila, že mám tu stravu strašně omezenou a.... teď si myslím, že jsou víc v klidu, že vidí, že jsem živá a zdravá*“. Kromě ohledu na Eliščinu zdraví ale vznikly rozepry i kvůli hodnotám. „*Vývolalo to velký konflikt. Můj táta dalo by se říct, že obchoduje s masem, takže pro něj uznat, že mám pravdu, by bylo popřením všeho, co celý život budoval. Ten se myslím vzpíral nejvíc*“. Eliščin otec se rozhodnutím své dcery zřejmě dostal do stavu kognitivní disonance, jak jej výše popisuje Librová: jeho zaměstnání je přímo napojené na produkci masných potravin. Se svou prací bude zřejmě spokojen a jako většina lidí bude mít o sobě a své práci představu, že to, co dělá, je správné. Jeho dcera však tento jeho svět svým rozhodnutím stát se vegankou neguje: důvody, proč se stala vegankou, jsou zároveň i kritikou toho, čím se její otec živí. Nastolení kognitivní konsonance je v takovém případě náročné – buď se otci podaří dceru přivést „k rozumu“ (což znamená konflikt s dcerou), nebo změni své hodnoty (což znamená konflikt sám se sebou a se svými zvyky) a nebo si své chování zracionalizuje (například tím, že neuzná oprávněnost dceřiných důvodů, že je současný stav špatný, ale z vnějších důvodů nevyhnutelný). Přestože dnes již rodiče Eliščinu rozhodnutí přijali, zcela smíření s ním nejsou: „*byli by strašně rádi, kdybych se stala alespoň vegetariánkou*“, nebo jinde: „*Možná, že to respektují, ale přesto mají strach*“.

Obava o zdraví bývá u rodičů hlavní zdroj obav. Několik respondentů uvedlo, že na popud svých rodičů si nechali udělat testy krevního obrazu. Všichni jej měli v pořádku, u některých rodičů se pak obavy zmírnily. V rodinách některých respondentek se pak objevuje jiné téma, spojené se zdravím a veganskou stravou, totiž jestli bude moci mít respondentka dítě. Je to téma, které je plné emocí a konfliktního potenciálu.

U některých respondentů proběhlo přijetí ze strany rodičů o poznání méně napjatě. Například Maruška popisuje reakce ze strany rodičů takto: „*V podstatě jsme byli vychovávaný, ať si děláme co chceme, takže to vzali chladně, říkali, že je to můj život, ať si dělám, co chci, ať jsem vegetarián, ať jsem klidně nějaký mimozemšťan, prostě, neměli s tím nějaký problém, jenom vždycky, když teď přijedu domu, tak říkají: tak co, už jsi dostala rozum?* U Marušky se ukazuje jiný přístup rodičů – na svého potomka tlačí přes raciono. Veganská strava se jim jeví jako nerozumná. Může to vyvěrat z toho, že za rozumné často považujeme to, co se obecně dělá, v našem případě co se obecně jí, co je jako strava ověřeno tradicí a upevněno zvyky. Poznámky

typu „už jsi dostala rozum“ jsou verbalizovaných sociálním tlakem ze strany rodičů, kterým se snaží vrátit svého potomka zpátky k majoritní normalitě.

Reakce na veganství mohou být ale i v méně smířlivé rovině. Maruška se kvůli svému veganství dostávala do hádek se svou tetou. Maruška označuje hádky s tetou za nejagresivnější reakci, se kterou se vůbec setkala, *„byly třeba i jako útočný v tom smyslu, což se mě dotklo i jako osobně, jestli nejsem veganka jenom kvůli tomu, abych zhubla, nebo jestli nejsem anorektička a takový věci“*. Téma anorexie ve spojení s veganstvím se objevilo ve více rozhovorech, jde o další projev stereotypního vnímání veganství. Anorexie je duševní nemoc spočívající v odmítání potravy a zkradených představách o svém těle. Ve své podstatě anorexie a veganství (vegetariánství) nemají nic společného.

Václav z počátku se svými rodiči řešil své vegetariánství, rodiče měli vážné obavy o jeho zdraví. Jak popisuje Václav: *„přišel jsem domů s tím, že jsem vegetarián, a teď 'umřeš! nebudeš mít potřebný živiny!' a podobně“*. Přejít na veganství se odehrál v době, kdy Václav už žil sám a rodiče jej ani nezaznamenali. Jak vnímají rodiče veganství svého syna dnes popisuje Václav následovně: *„Pozitivně. Pozitivně. Jsou jakoby rádi. My už se nezaměřujeme na to, že jsem vegan, ale že si vařím a že vařím jim třeba. A že to jídlo je dobrý. (...) Takže to vnímají pozitivně. Vždycky, když se o tom bavíme, tak to říkají s takovým uznáním, že se to jako proměnilo“*. Václav popisuje, že nové stravovací návyky, které do rodiny vnesl, mají pozitivní vliv na zdravotní stav jeho rodičů. Václavova vzdálenější rodina jeho veganství ale spíš nepřijala.

Reakce ze strany rodičů Anežky byla také vedena obavou o zdravotní dopady na potomka. Anežčina rodina ji z těchto důvodů ze začátku nutila jíst alespoň ryby: *„A to bylo jako hodně násilný, protože já jsem nikdy ryby nechtěla, fakt mi z toho bylo špatně, ale říkali: 'Aspoň tohle!', takže to bylo jediný, co mě jako čas od času nutili, ale jinak že by s tím byly problémy, to ne“*.

Z výpovědí respondentů vyplynulo, že rodiče někdy považují vegetariánské a veganské tendence za pubertální projevy epizodického charakteru. To popisuje například Petr: *„Vegetariánství přijali v pohodě. To měli pocit, že to je nějaká jako teenagerská ta, co za pár let přejde, za pár měsíců“*. Veganství už ale Petrův otec zcela nesmířlivě: *„řekl mi, že jestli budu chtít být vegan, tak nebudu bydlet u nich doma. Tak jsem se druhý den odstěhoval“*. Jak ale Petr dále vysvětlí, neocitl se na dlažbě, ale přestěhoval se ke své babičce do sousední vesnice. Je zde nicméně patrná velká snaha rodičů přimět svého syna ke změně názoru. Jak Petr dále zmiňuje, to, že se od rodičů odstěhoval, mělo naopak silný psychologický účinek na jeho rodiče. Dnes už se rodiče *„smířili s tím, že se to nezmění, nebo alespoň ne v dohledné době, a začali to nějakým způsobem reflektovat nebo se to snaží pochopit“*.



K tomu, že by se respondentům podařilo ovlivnit rodiče do té míry, že by se sami stali vegetariány či dokonce vegany, mezi mými respondenty nedošlo. V několika případech je ale zřejmá proměna toho, co se doma vaří a nakupuje. Václavův vliv na stravovací návyky rodičů už jsem zmínil. Z rozhovorů s jinými vegany vyplynulo, že se často připravují společná či slavnostní jídla s ohledem na veganského strávnicka, v některých případech rodič i svého potomka obhajuje před ostatními. Eliška, která měla se svým otcem konflikt (viz výše), popisuje událost, kdy se její otec bavil se svým známým: „oni se spolu bavili prostě, a 'ona je veganka, ne vegetariánka?' a on [otec] 'no, ale já jsem na ni docela pyšný, že to dotáhla do konce, má to logický postup, to co ona udělala““. Něco podobného zažila i Anežka: „když jsme v restauraci, v nějaký jako neveganský, tak se [matka] rozčiluje, že tam neví, kdo je to vegan a snaží se mě bránit. V její práci o mě pořád mluví. A myslím si, že i třeba někdy říká, že je ráda, že jím jako zdravě a že jako dbám i na tohle a myslím si, že teď je to už dobrý““. Rodičovský cit může stát nejen za obavami o zdraví potomka, ale také u snahy respektovat jeho rozhodnutí a podporovat ho a bránit před vnějším světem.

Téma veganství je v prostředí rodiny (ale pochopitelně nejen zde) často verbalizováno prostřednictvím poznámek, komentářů či vtipkování. Ze strany neveganů může jít jak o projev sociálního tlaku, ale také o cestu, jak se zbavit vnitřního napětí. Může jít i o prosté a nezávazné udržování konverzace. Respondenti uvádějí, že zpravidla tyto projevy zvládají bez problémů, ale jsou situace nebo témata, které je dokáží podráždit. Takovou situaci popsal Roman: „on [otec] si myslí, že je zábavný zeptat se mě, jestli si s ním nedám řízek. Mě to zas tak zábavný nepřišlo a bral jsem to jako nerespektování mého rozhodnutí, nerespektování té problematiky jako celku a její zesměšňování. Což v důsledku byl jako výsměch tomu utrpení, pro který jsem se jako zřekl konzumace masných výrobků. Takže jsem to bral, jako že mě to uráželo a uráželo to nejenom mě, ale přecházelo to dál až na tu jako... smál se špatný věci, takže ohledně tohohle jsme měli ještě relativně nedávno nějaké konflikty““. Ze strany neveganů může bezděčně vzejít podnět, který je veganem – v kontextu toho, kvůli čemu se rozhodl změnit své stravovací návyky – vyhodnocena zcela jinak, než jej nevegan zamýšlel. To ale platí i opačně – ze strany veganů mohou přicházet podněty, které nevegan nevyhodnotí tak, jak byly myšleny.

Může to být způsobeno tím, že u veganů dojde přijetím nové, veganské normality k neochotě chápat normalitu většinové společnosti. K něčemu podobnému dospěla i Tereza Horvátová, když popisuje, že její respondenti „většinou sami vnímají, že 'normální' je prostředí, ve kterém vyrůstali, tedy prostředí ne-vegetariánské, ale přiznávají, že to někdy cítí opačně. Uzavírají se totiž do 'vegetariánského světa'. Mají partnery a přátele vegetariány a pomalu zapomínají na svou odlišnost, 'ne-normalitu'. O to naléhavěji se jim však připomíná v kontaktech s příslušníky

ne-vegetariánské většiny“ (Horvátová 2003: s. 52). To, co je pro nevegana zcela samozřejmé, nemusí vegan chápat, nebo to chápat odmítá. Z druhé strany toto působí podobně – to, co je nově ustavená norma pro vegana, je zpravidla nepochopeno ze strany neveganů. V běžné komunikaci v rodinném kruhu (či pochopitelně jinde) to může snadno vyplynout na povrch právě prostřednictvím poznámek typu „Nechceš maso?“ a analogicky „Chutná ti mrtvolka?“.

Ze strany rodičů je zpravidla silnou motivací „řešit“ veganství svého potomka zájem o jeho zdravotní stav. V některých případech může být zdrojem třenic i otázka vyznávaných hodnot. Zajímavé je, že současný vztah respondentů s rodiči je ustálený a že rodiče rozhodnutí svých potomků akceptovali – někteří dokonce přijali některá jídla z jídelníčku svých dětí. Velkou roli zde zjevně hraje vytrvalost a pevnost rozhodnutí – kromě Standy, jehož veganská zkušenost je jen osmi měsíční, jsou ostatní vegani na své dietě po dobu minimálně rok a půl, ve třech případech pak deset a více let. To je doba, kdy už rodiče opustili myšlenku, že veganství jejich potomka je projevem puberty. Pro rodiče může být nejjednodušší přístup prostě se nad odlišné stravovací návyky svého potomka povznést a nadále s ním udržovat blízký vztah. Konec konců, je to jen jídlo.

S nepochopením a odmítnutím svého rozhodnutí se ale vegani často setkávají v rámci širší rodiny, kde zpravidla není tak silné emocionální pouto. Jak uvádí například Jana, prarodiče její veganství „*prostě vůbec nechápou*“, Maruška reakci své tety považuje vůbec za tu nejvypjatější reakci, která ji potkala (viz výše). Lenka zmiňuje, že i po patnácti letech její vegetariánské a veganské „kariéry“ se jí prarodiče stále ptají „*kdy už přestaneš jíst takhle divně*“. To, jak se k veganství staví příslušníci široké rodiny, jsem v rozhovorech detailněji nezkoumal. Zaměřil jsem se na sociální kontakty, které budou u veganů častější – na kamarády, spolužáky a kolegy v práci.

### **5.3.3 Kamarádi a spolužáci**

To, jak vrstevníci vegana přijmou či nepřijmou fakt, že respondent se stal veganem, je velmi variabilní a hodně záleží na celkovém zapojení respondenta v kolektivu a na jeho osobních vlastnostech. Někteří vegani hovořili o tom, že vrstevníci přijali jejich veganství bez problémů, jiní popisovali opak. Velkou roli podle všeho hraje povaha nebo mentální a emoční rozpoložení respondenta. Eliška, která sebe samu charakterizuje jako uzavřenou povahu, popisuje svůj vztah se spolužáky jako odcizení, způsobené tím, že ostatní lidé se podílejí na tom, co ona odmítá. „*Na střední škole jsem si všechny rozhádala. To bylo přesně to období, že jsem neměla nikoho ráda. Protože mi přišlo, že strašně všichni ubližují. Já jsem se se spoustou lidí přestala bavit. (...) nějak jsem se uzavřela a začala řešit jiné věci (...) takže jsem všem přišla taková vzdálená, nepřátelská, tak jsem se hodně odcizila*“. Po skončení školy má ze třídy aktuálně kontakt jen se svou nejlepší kamarádkou.

Všichni ostatní respondenti hovořili o zájmu ze strany spolužáků, o jakémsi druhu obdivu typu „já bych tohle nedokázal“, nebo prosté akceptaci. Zmiňují samozřejmě vtípky a komentáře ze strany spolužáků a kamarádů. Od pohledu sebevědomý Petr popsal přijetí jeho veganství ze strany spolužáků následovně: *„To bylo v pohodě jako. Tam to bylo v klidu (...) tak ty lidi samozřejmě trošku remcají, ale nikdy to nebylo ve zlým. Jim to přišlo zajímavý, dělali si trochu srandu (...) V pohodě, to mě nevadí“*. A dodává, že pod jeho vlivem se několik jeho vrstevníků dalo na vegetariánství.

Petr označuje komentáře ze strany kamarádů jako remcání. Z rozhovoru s ním je patrné, že si obecně z jakýchkoliv řečí na svou adresu mnoho nedělá. Na základě výpovědí jiných respondentů se domnívám, že to, co Petr vnímá jako v podstatě nedůležité „remcání“, by mohl někdo jiný vnímat jako nepříjemný útok nebo zpochybňování svého rozhodnutí být veganem. Vegani jako skupina nejsou homogenní co se týče jejich vnitřního prožívání a různé situace vnímají a hodnotí každý po svém.

Zatímco spolužáky si člověk vybrat nemůže, u kamarádů je tomu jinak. U veganů dochází k tomu, že tíhnou k tomu více se přátelit s vegany a vegetariány, než s nevegany. Ale i zde platí to, co jsem uvedl v předchozím odstavci – co se týče poměru veganů a neveganů mezi kamarády jsou mezi respondenty značné rozdíly. Toto téma více rozvedu v části věnující se zapojení do společnosti.

### **5.3.4 V práci**

Z mých respondentů jich část stále ještě studuje střední nebo vysokou školu, zkušenosti se zaměstnáním či prací má polovina respondentů: Maruška, Jana, Petr, Lenka, Václav, Roman a Karel. Pracovní kolektiv je dalším prostředím, kde je jedinec vystaven sociální kontrole. V mnoha případech si člověk své kolegy vybrat nemůže. Byť jak v rozhovoru poznamenal František, vegan se bude snažit svému přesvědčení podřídít alespoň výběr zaměstnání. Je vcelku jasné, že vegan nebude hledat zaměstnání v řeznictví, ale ani v supermarketu, kde by se s potravinami živočišného původu denně setkával. Nicméně – ať už si vegan vybere jakékoliv zaměstnání, své kolegy si zpravidla vybrat nemůže. Leda by si vybral zaměstnání, kde žádné kolegy mít nebude.

Petr se živí jako prodavač v obchodě s alternativní hudbou a v prodejně se s kolegou střídá. Roman se aktuálně živí řemeslně výtvarnou činností a pracuje sám. V předchozím zaměstnání, kde pracoval jako terapeut v chráněné dílně pro schizofrenní pacienty, přišel do kontaktu jak s kolegy, tak se svými klienty. Obědy měli společné a vařil je vždy jeden z klientů. Vařilo se buď nevegansky, vegetariánsky, nebo i vegansky – podle dohody. *„Ale konflikt jsem kolem toho*

*neměl žádný, ani s klienty, ani s lidmi, se kterými jsem spolupracoval, ani s nadřízenými,*“ vzpomíná Roman.

Karel pracuje jako obchodní zástupce, do styku s lidmi se proto dostane často a běžně chodí se svými klienty na pracovní obědy. *„Ale vyloženě s negativní reakcí jsem se neseťkal. Spíš se setkávám se zájmem, což je jako logický a přirozený, protože to je něco, s čím se ty lidi doposud neseťkali.(...) takže to budí zájem, který může být i obtěžující, protože prostě jsi tisíckrát odpovídal na stejnou otázku a budeš jí odpovídat po tisíci prvé, ale já to nehodnotím negativně, (...) je to pro ně neznámý, tak se prostě normálně zeptají. Myslím, že vyloženě s negativním odmítnutí typu 'ty jsi blbec' jsem se neseťkal“.*

Pro Václava, který před svým současným zaměstnáním projektového manažera ekologické nevládní organizace pracoval jako prodavač v prodejně zdravé výživy, bylo jeho veganství dokonce přínosem, protože se v tématu výživy orientoval a mohl lidem dobře poradit.

Jana pracuje jako administrativní pracovnice v soukromé firmě. V práci se často setkává s poznámkami o tom, co její kolegové měli o víkendu dobrého k jídlu. Tyto situace jsou pro ni zdrojem nepříjemných pocitů a dráždí ji. *„Mě se hrozně špatně s tímhle pracuje, protože mě se ty lidi nechce urážet, nechce se mi na ně křičet, nechci na ně být zlá, protože tohle nechci v sobě mít, takové emoce, zároveň to neumím udělat jinak, abych je zastavila.“* Janě vadí, že si kolegové dělají legraci z něčeho, čemu nerozumí. Je to podobná situace, jako popsal Roman se svým otcem (viz výše). *„Dělají si legraci z něčeho, co prostě vtipný vůbec není. Já si umím udělat legraci, v tom aktivistickém prostředí si uděláme legraci, ale je jakoby jiná. Je víc citlivá“.* Jana na konkrétním případě popisuje, co prožívá. Jeden její kolega dělal zkoušky na myslivce. *„A já se dostávám do vnitřního konfliktu – mám toho člověka vysadit ze svého života, což by nebyl problém, a nebo (...) ho mám chápat, protože je to jinak docela fajn člověk?“*

Asi nejvíce vyčerpávající je prožívání interakcí s kolegy pro Lenku. Pracovala nejprve v obchodě s outdoorovým vybavením, kde sice byla jediná veganka, ale kolegové ji brali „v pohodě“. Pak pracovala pro aktivistickou organizaci, která se zaměřuje na ochranu práv zvířat. Zde Lenka našla pochopení a podobně naladěné spolupracovníky. Z tohoto zaměstnání pak přešla na své současné pracoviště do organizace, které se věnuje ochraně přírody v obecném smyslu slova. Z jejího výkladu vyplývá, že v této organizaci je vystavena vcelku silnému společenskému tlaku. Silně na ni působí zejména fakt, že ji nechápu ochránci přírody. *„Tam to nikdo nechápe. Ne, že by mě někdo kvůli tomu prudil, to ne, ale já jsem sama překvapená, že tam jsou takový masaři šílený, jako všichni, všichni! (...) Občas říkají, že se jim veganství zdá už moc, že už to přeháním (...) myslela jsem, že tam to lidi lidi pochopí, ale mám pocit, že to nechápu, ale vůbec!“.*

Prostředí pracovních kolektivů je velmi variabilní a jednou z možností, jak uniknout případným komentářům kolegů je, že vegan se svými kolegy nechodí na obědy a stravuje se sám. Je tomu tak například u Lenky, která si přináší jídlo z domova a zatímco ostatní jdou na oběd, Lenka „zvedá telefony“. To má samozřejmě vliv na další socializaci v kolektivu. Není to však osud veganů obecně. Na příkladu Jany se ukazuje i jiné řešení. Na obědy chodí Jana se svými kolegy do pizzerie, kde má možnost si vybrat jídlo podle své diety (zpravidla zeleninové saláty či některé pizzy), její kolegové jinak raději chodí do klasické hospody. Vycházejí jí tímto vstříc a Jana je více zapojena do pracovního kolektivu. Jak Jana jinde uvádí, co se týče komunikace, je „docela prořízlá huba“, zatímco Lenka působí tichým dojmem.

### 5.3.5 Další reakce

Život lidem přináší nejrůznější příležitosti ke kontaktu. Nejinak je tomu u veganů. V následující části popíšeme, s jakými různými reakcemi se setkávají při různorodých příležitostech.

Maruška popisuje, že obecnou reakcí lidí na veganství je zájem typu: „*ježíš proboha, a co jíš?*“. Otázka po konkrétní náplni stravy je častá i podle dalších respondentů. Dalo by se říci, že podobné komentáře jsou každodenním chlebem vegana. Někdy jsou otázky jen překvapené, jindy se vegan setká s tónem, který prozrazuje kritický či odmítavý postoj nevegana. Jana zmiňuje, jak její původní představy o tom, jak bude přijata, vystřídala nečekaná a náročná realita: „*neustále se setkáváš s tím, že ve chvíli, kdy lidi zjistí, že jíš jinak, jenom JÍŠ JINAK, a hned se tě začnou vyptávat a komentovat 'a vždyť to není normální' a tak*“.

Někteří vegani hovořili i o zkušenostech vysloveně negativních. Žádný vegan se kvůli své dietě nesetkal s projevy násilí. Negativní projevy také nebyly soustavného charakteru, ale šlo zpravidla o jednotlivé projevy.

Eliška jako nejagresivnější reakci na své veganství uvedla příhodu se svou doktorkou: „*doktorka mi řekla 'ted' si myslíš, že jsi spolkla všechnu moudrost světa, jsi prostě blbá, nic nevíš'. To mě hodně zasáhlo (...) přišla mi hodně agresivní. Vyloženě se do mě strašně pustila, ta mě v té ordinaci rozbřečela*“. S agresivními reakcemi se ale Eliška jinak nesetkala, většinu reakce na své veganství charakterizuje jen jako „*strašné nepochopení*“.

S emočně vypjatou situací se potýkal také Václav. „*Strašně dlouho jsem byl v nějakém kolektivu, kde byla nějaká tolerance a respekt, a najednou jsem jakoby čelil takovému hrubému odmítnutí, které mě úplně jako rozezlilo, protože nebylo nijak podložený. Byla to prostě jenom zabedněnost toho člověka. (...) To jsem nezvládl emočně, naštvál jsem se (...) a poslal jsem ho do prdele, že mi to vadí. Ať si komentuje někoho jiného. A on přestal a už jsme se nebavili*“.

Zaskočený a překvapený nečekanou agresivní reakcí byl jednou i Karel: „*Pamatuji se, že se mi jednou stalo, že ta reakce byla agresivní, že mě to fakt strašně překvapilo, protože to pro mě vůbec není běžný (...) akorát si pamatuji, že jsem z toho byl úplně 'ty vole jako co to je?'*“.

Petr uvedl, že si nepamatuje na žádnou situaci, že by ho někdo „*osočil natolik, že bych se s ním musel do krve pohádat*“. Pokud Petr cítí, že případná diskuze nemá smysl, pak v ní nepokračuje. Podobný přístup zmínil i Roman: „*pokud zjistím, že tam není vůle po rozhovoru, pak já nechci být další, s kým ten člověk měl divný rozhovor*“ a z diskuze odstupuje. Podobnou strategii si osvojila většina respondentů.

Podle výpovědí jsou případné výpady proti postoji veganů na emoční bázi, kritika vedená racionálními argumenty jsou řídké. Důvodů může být řada. Vegani mají většinou oproti neveganům tu výhodu, že bývají pro obhájení svého přístupu argumentačně vybaveni. Naopak lze předpokládat, že většina neveganů takto vybavena není, protože se s lidmi, kteří by problematizovali běžné stravovací normy, prostě nesebkávají nijak často. Protože nevegan může ze setkání s veganem cítit narušení konformity, může být jeho reakce emotivně laděná. Emoce se samozřejmě netýkají jen neveganů. To, jaké emoce a jak intenzivně prožívají samotní vegani, je rozepsáno v kapitole Emoce a prožívání, viz dále.

## **5.4 Jiné okolnosti veganství**

V této kapitole se zaměřím na dvě věci. Jednak na překážky a obtíže, se kterými se vegan musí vyrovnat během svého všedního dne. Jednak na fakt, že společným rysem veganů je, že si své veganství nenechávají sami pro sebe, ale snaží se jej dále propagovat a jsou v tomto smyslu aktivisty (aktivisty myslím v ne pejorativním smyslu jako lidi v nějakém směru aktivní).

### **5.4.1 Překážky všedního dne**

Každý, kdo se rozhodne být veganem, bude muset vyřešit otázky: co teď jíst? co a kde kupovat? V dnešní době je mnoho informací o veganské dietě na internetu, dají se koupit veganské kuchařky nebo informace načerpat mezi ostatními vegany. Pro někoho může být nutnost načerpat potřebné znalosti těžko překonatelná bariéra – je nutné překonat své zvyky, zapomenout naučené postupy a zvyknout si na nové chutě veganských jídel.

Většina respondentů je na veganské dietě již delší čas a za tu dobu se naučili, jak „přežít“ jako vegani. Začátky ale mohou být těžké. Jak poznamenal Václav, po jeho rozhodnutí stát se veganem následovalo zjištění, že prostě neví, jak na to: „*Takže jsem skončil na chlebu s margarínem, asi dva měsíce. A pak jsem se potkal s makrobiotikou a to mě zachránilo, nebo zachránilo to moje veganství, protože na tom margarínu bych nevydržel. Prostě jsem nevěděl, jak*

na to“. Tato Václavova příhoda ilustruje to, co je společné všem, kteří se rozhodnou stát vegany. Potřebují se naučit to, co jako nevegani znát nepotřebovali. Domnívám se, že pro mnoho lidí, kteří koketují s veganstvím, může být tento problém stejně nebo více odrazující, než samotné reakce okolí.

V dnešní době nepředstavuje veganská dieta neřešitelný problém. Ve všech větších městech lze narazit na obchody zdravé výživy či prodejny biopotraviny, vegan může nakoupit i v supermarketech, kde se podle některých veganů čím dál víc objevují veganské potraviny. Internet pak představuje velké množství informačních zdrojů, které může vegan využít. Existuje řada veganských či vegetariánských restaurací, kde se může vegan v pohodlí a klidu najíst.

Pohodlí a klid v předchozím odstavci zmiňuji záměrně. Jak se ukázalo, někteří vegani nemají dobrou zkušenost s běžnými restauracemi. Jednak jsou zde opět vystaveni sociálnímu tlaku – při objednání salátu či pizzy vegan zpravidla zdůrazní, že nechce sýr či jiné živočišné přísady, což pochopitelně může vyvolat nějakou reakci ze strany obsluhy. Jana se v rozhovoru o stravování v restauracích zmínila: *„Někdy je docela jako laxnost v těch restauracích, že je pak lepší říct, že má člověk nějakou nemoc, že je alergický na mléko nebo něco... Veganství se [v restauracích] nebere tak vážně. Ale je pravda, že tohle jsem použila asi jenom dvakrát, když jsem jim úplně nevěřila, co by mi dali“.*

Nepříjemné společenské situace mohou vznikat při návštěvách neveganů. Někteří vegani to řeší tím, že si nosí s sebou svoje jídlo, což samozřejmě může navodit napjatou situaci: není zcela běžné nosit si na návštěvy vlastní jídlo. Takové chování narušuje společenskou konformitu, hostitelem může být vlastní přinesené jídlo chápáno jako neslušnost či nevychovanost a může tím být uražen.

Napjatost situace lze jistě zmírnit tím, že vegan hostitele dopředu upozorní na své stravovací návyky, ale tím se opět vystavuje společenskému tlaku – taková věc se zcela určitě bude „řešit“, ať už otevřeně, nebo ve skrytu prostřednictvím drbů. Eliška ve svém rozhovoru popsala tyto své dojmy: *„Někdy mají lidi potřebu mě shodit. Protože si myslí, že komplikují ostatním život, že když jdu třeba na návštěvu k neveganům, tak oni nevědí, co mají udělat. (...) Tak se prostě snažím přinést vlastní jídlo nebo tam jím prostě jenom zeleninu nebo něco takového. Snažím se nikomu s tím nepřidělovat problémy. Ale myslím, že spousta lidí to vidí tak, že je to komplikující, jako 'ježíš, co jí budeme dělat?' prostě“.* Eliška dále doplňuje, že podobné situace nejsou každodenní záležitostí, ale že se jí to „stalo párkrát“.

Marek, který občas působí jako lektor na skautských akcích, popisuje věci spojené se stravováním jako v podstatě bezproblémové: *„Nikdy jsem s tím neměl problémy, že by to vadilo*

*někomu z těch kuchařů nebo z těch lidí, co to zařizují, že je to nějaká obtíž navíc. Většinou to berou prostě jako fakt: 'jo aha, tak pro tohohle musíme vařit něco jiného' a přemýšlí, co uvaří (...) ale nebrali jako nějakou prudu navíc, nebo možná to mohli vnitřně pocítit, že mají víc práce, ale nikdy to nebylo otevřeně nic nepřátelského“.*

Václav zmínil, že když jel se školou na výcvik, musel si složitě domlouvat, aby měl na místě k dispozici rychlovarnou konvici, kterou pak ve finále k dispozici neměl, což pro něho znamenalo nepohodlí: „*přežíval jsem na vložkách“*. Karel Coby aktivní sportovec hovořil o společenských akcích sportovců na konci roku, kdy se zpravidla griluje prase. „*Jo, tak to je taková chvíle, kdy se pozastavíš, protože jako chci tam s těmi lidmi jít, ale že ta oslava je s grilováním prasete, tak tam prostě nepůjdu, protože bych měl ten večer otrávený“*. Karlovi nijak nevadí, když se v jeho přítomnosti konzumuje maso, ale grilování prasete „*už je moc, ty vjemy vizuální, čichový a všechny, to víš, že nezkousneš“*.

František zmínil, že pokud je člověk vegan, zpravidla tomu podřídí další věci, například výběr zaměstnání. „*Vegan asi nepůjde pracovat do KFC, nebude prodávat v kožešnictví nebo nebude ani prodávat v supermarketu (...) je to pro něj určitě složitější, vegani jsou z velké míry z té společnosti mimo. Stojí mimo společnosti nebo přímo proti společnosti a je to takové... ne úplně příznivé“*.

Tyto drobné okolnosti „znepříjemňují“ veganům život, protože nejsou nastaveny na jejich hodnotový systém. Například je v majoritní společnosti norma uctít návštěvu jídlem. Pokud nejde o spíše ceremoniální nabídnutí chleba se solí, zpravidla jde o potraviny živočišného původu. Každá společenská návštěva je sociální interakcí, při které jsou všichni zúčastnění pod silnou společenskou kontrolou a kdy se všichni (samozřejmě podle míry společenskosti akce) snaží chovat tak, aby nepůsobili nevychovaně nebo nespolečensky. Ke slušnému chování patří například pochválit hostiteli pohoštění...

## **5.4.2 Aktivismus**

Aktivismus je výrazným společným jmenovatelem všech respondentů mého průzkumu. Aktivismus chápu v obecné rovině jako označení dobrovolných a neplacených činností, které vedou k propagaci a rozvoji nějakého tématu či řešení problému. Aktivista je pak osoba, která tyto činnosti vykonává. Označení aktivista může nést pejorativní tón, v mé práci se snažím používat označení aktivista bez hodnotícího znaménka: aktivista je člověk v nějakém smyslu aktivní, v případě veganů je aktivita zaměřena na téma veganství a ochranu práv zvířat. Přestože respondenti uvádějí, že jsou aktivisty, žádného z nich podle mého soudu nelze považovat za extrémistu, tedy někoho, kdo by v nějakém smyslu porušoval právní normy. Z výpovědí



respondentů vyplývá, že nejradikálnějším projevem aktivismu byla účast na nejrůznějších demonstracích za práva zvířat či na tzv. veggiepride, nenásilných pochodech propagujících veganství a upozorňujících na utrpení zvířat. To vše jsou ale aktivity, které jsou v souladu s českým právním řádem. Ale zpět k aktivismu respondentů.

Jediný Standa uvedl, že se za aktivistu nepovažuje, nicméně určitou aktivitu či náznaky aktivismu vykazuje – „*bojkotuji firmy, které vydělávají na vykořisťování zvířat*“ nebo „*pokusil jsem se pomoci veganům tím, že jsem sepsal seznam živočišných složek*“. Každopádně s aktivisty silně sympatizuje: „*mnohokrát jsem uvažoval o tom, že se třeba přidám do Svobody zvířat, ale ještě jsem se k tomu neodhodlal. Bohužel. Já ty lidi obdivuji rozhodně, ale bohužel jsem se k tomu ještě neodhodlal.*“ U Standy je nutné připomenout, že veganem je krátkou dobu, cca osm měsíců.

Všichni ostatní respondenti pak o sobě prohlásili, že jsou nebo alespoň část svého veganského života byli aktivisty. Konkrétní náplň aktivismu je pak velmi různorodá – od překládání letáků a filmů přes organizování veřejných promítání tematických filmů až po účast na demonstracích. Jana některé své aktivity sama označuje za poměrně agresivní: „*když jsem měli veggiepride, prostě demonstraci, tak jsme si stoupli před mekáč a řvali jsme na lidi, že maso je vražda. To je hodně agresivní, stoupnout si před lidi, který tam tak pokojně jedí...*“. Lenka zmínila, že sympatizovala s Animal Liberation Front, což je undergroundové extrémistické hnutí ze práva zvířat, které se zaměřuje na tzv. přímé akce. Nicméně šlo jen o sympatie a jak Lenka dále říká: „*nikdy bych asi nebyla schopna udělat nějakou jako akci, že třeba prostě já nevím... myslela jsem na to, že bych chodila podřezávat posedy, to mi přišlo jako něco, co bych dokázala, ale nikdy jsem to neudělala.*“ Roman zmínil, že během akcí, kdy s transparenty postávali u prodejců kaprů, dokázal lidem říci „*špatný věci*“ a s pánem kupujícím kapra si vzájemně vynadali do fašistů. Aktivity respondentů byly podle jejich výpovědí vždy bez fyzického násilí či bez porušování práva.

Aktivity dalších respondentů se ubírají i zcela jiným, řekl bych konformním směrem. Například Karel svou energii směřuje do propagace veganství ve sportu, který provozuje, a rád by založil něco jako veganský sportovní oddíl. Marek se na své škole snaží změnit způsob výuky mladých mediků, aby se nepoužívaly pokusy na zvířatech, které – jak říká – jsou i podle některých jeho učitelů zbytečné a neužitečné.

Ze vzorku dvanácti lidí lze jen omezeně dělat dalekosáhlé závěry a nepochybuji, že existují i vegani, kteří aktivisty nejsou. U respondentů této sondy je ale pozoruhodné, že motivace k veganství má i velký mobilizující potenciál. Z rozhovorů vyplývá, že je to právě téma ohledu na zvířata a potřeby nezpůsobovat utrpení zvířatům, které vedlo respondenty k různým aktivitám.

Nejčastěji se zapojují do aktivit některých ekologických organizací, které bojují za práva zvířat. Je to prostředí, kde často čerpají informace užitečné pro praktický život, ale je to i místo, kde mohou načerpat sílu, energii a inspiraci pro další veganský život. Je logické, že v tomto prostředí pak vegani nalézají nové známé a kamarády.

U respondentů mého výzkumu se ukazuje, že na základě svých etických pohnutek se stali nejen vegany, ale zároveň i aktivními lidmi. Neumím posoudit, zda je to dáno způsobem rekrutace veganů (sněhová koule spojená se samovýběrem, viz výše), nebo tím, že pasivní lidé se z logiky věci nebudou chtít účastnit žádného výzkumu (případně se ani nepustí do poměrně náročného způsobu stravování), nebo zda jde o obecnou spojitost. Ať tak nebo tak, konstatuji, že respondenty mého výzkumu lze řadit mezi aktivisty.

K tomu, co jednotlivce může k aktivismu vést, uvádím následující citace. Marek: „(...) *aby člověk byl vegan, musí mít ty pohnutky dost silný, aby ho přivedly k tomu, že hodně výrazně změni svůj jídelníček a své chování. A když už má takhle silný pohnutky, tak asi se bude snažit změnit nějaký věci okolo.*“ Eliška: „*Prostě jenom být vidět, to mi přijde důležitý. Nemá smysl být zavřená u sebe doma a jíst tofu. Když člověk chce něco udělat pro ty zvířata, tak si myslím, že je přirozené, že chce být aktivní i v tomhle směru.*“ Karel: „*Je to prostě věc, kterou považuješ za správnou, důležitou a přínosnou, tak se ji snažíš nějak propagovat nebo prosazovat.*“

Filosof Bělohradský by v kontextu výše uvedeného připomněl Solženicynův kategorický imperativ: „Je možné, že zlo je nutné a že nakonec zvítězí, ale jednej tak, aby nezvítězilo skrze tebe a s tvojí pomocí“ (Bělohradský 1991: s. 108). Zdá se mi, že tento imperativ aktivismus veganů dobře vystihuje.

## **5.5 Zvládání reakcí okolí**

Vegani jsou kvůli své odlišné dietě i hodnotám vystaveni společenskému tlaku svého okolí, které vyznává jiné hodnoty a má jiné stravovací návyky. V této části bych rád nastínil, jak tento tlak vegani prožívají, jaké emoce se u nich dostavují.

### **5.5.1 Emoce a prožívání**

Kromě sociálních interakcí a technických překážek se vegani potýkají také se světem emocí. Jde o pestrou paletu – od vzteku a našťvanosti, pocitů méněcennosti či bezmoci, lítosti, frustrace až po strach. Někteří vegani ale zmiňují i pozitivní emoce – hrdost nebo radost. Zdrojem emocí může být jak vnímání naší společnosti v obecné rovině, tak i konkrétní věci, například pohled na maso. Pokud se vyskytují pozitivní emoce, jsou spojené s vlastním prožíváním veganství.

Marušce přijdou věci spojené s masem nechutné a je ráda, když nemusí sledovat, jak je maso jedeno. *„Vadí mi to, no. Ale (...) neházím nějaké odporné pohledy nebo nedělám scény, abych upozornila, že se jí mrtvé zvíře. Jsem spíš ráda, když se takovým věcem můžu vyhnout“*. Jana prožívá požívání masa také negativně, protože jde o *„mrtvoly a ty mrtvoly jsou pro mě nechutné, protože celý ten průmysl je nechutný“*. Jana uvedla, že jí kdysi maso chutnalo, zejména ovar měla ráda, *„a myslím, že ho miluji do teď. (...) Maso není hnusné chuťově, hnusné je na něm něco jiného“*. Lenka zmiňuje, že na jednom pracovním setkání byly *„hromady“* masa, *„musím říct, že mi to hodně vadilo“*. Františkovi v době, kdy se stal veganem, vadilo, že lidé kolem něho jedí maso, později se s tím smířil.

Každodenní život přináší situace, kdy se vegan musí najíst ve společnosti nevegana, který jí maso nebo stravu živočišného původu. Míra toho, jak je pro vegana nepříjemné být přítomen konzumaci masa, je různá. Petr například mnohem hůř snáší, když vedle něj při jídle někdo kouří. Samotnou konzumaci masa jiným člověkem komentuje takto: *„ne že bych to úplně musel pozorovat, jak se tím někdo cpe, ale nevádí mi to. Ve chvíli, kdy se nesnaží být extrémně vtipný a necpe mi maso do talíře, tak to nevádí“*. O tom, že jeho vztah k masu není tak vyhraněný jako například Maruščin, svědčí to, že by si dokázal představit žít s člověkem, který maso jí.

Karel během rozhovoru vyprávěl o tom, že jeho domácnost a jeho auto jsou striktně veganské. Karel často svým autem vozí kamarády nebo stopaře a často u něj přespává někdo z jeho známých – neveganů. Pokud chtějí jíst maso, pak ne v jeho autě ani bytě. Pokud například nastane situace, že jde nakoupit a někdo jej požádá, zda by nenakoupil i pro něho, rád Karel vyhoví, ale potraviny živočišného původu nekoupí. Na dotaz, zda ho někdo požádal, aby mu koupil například *„štangli“* salámu, odpověděl Karel, že něco takového by si nikdo z jeho známých nedovolil. V úvodní části jsem zmínil, že pro vegany by se dal použít akronym NIMS, Not In My Stomach (Ne v mém břiše). U Karla by se dal použít i akronym NIMH, Not In My Household (Ne v mé domácnosti).

V části práce věnované jídlu jako tématu společenských věd jsem citoval autory, podle kterých je maso často vnímáno jako něco hodnotného, ať už kvůli svým nutričním vlastnostem, nebo jako statusový symbol. U veganů bychom ve spojitosti s masem hledali kladné konotace jen těžko, u některých respondentů je hodnocení masa jako takového evidentně negativní. Několik odstavců zpátky můžeme pozorovat, že pro vegany je maso substance spojená s jasně negativními konotacemi. K podobným závěrům dospěla ve své práci i Tereza Horvátová (Horvátová 2003). Horvátová uvádí, že vegetariáni hovoří o mase v pěti propojených kontextech: *„Je možné najít maso jako mrtvé zvíře, maso jako něco neestetického a maso jako něco neetického, dále maso v kontextu zdraví a ve společenském kontextu“* (Horvátová 2003: s. 51). První tři kontexty

vypovídají o tom, že vnímání masa u vegetariánů a veganů je oproti většinové společnosti posunuté, a to buď směrem k neutrálnímu vnímání nebo zcela negativnímu. O nějaké adoraci masa nemůže být ale v žádném případě řeč.

Další oblastí, která budí emoce, jsou poznámky neveganů k tomu, co vegani právě jedí či nejedí a obecně k veganství jako takovému. Maruška hovořila o tom, že pokud někdo na její veganství reaguje negativně, pak to prožívá „*hodně osobně*“, někdy je kvůli tomu našťvaná a někdy cítí vztek, „*klasicky jako každý člověk – třeba na politiku*“. Nejvíce se jí dotklo, když bylo její veganství dáváno do souvislosti s touhou zhubnout nebo s anorexií.

Jana někdy těžko snáší poznámky svých kolegů o tom, co měli o víkendu za jídlo. „*Mně se s tím hrozně špatně pracuje, protože mně se ty lidi nechce urážet, nechce se mi na ně křičet, nechci na ně být zlá, protože nechci v sobě mít takové to emoce, zároveň je neumím jinak zastavit*“. Lenka i po dvanácti letech veganství stále řeší poznámky jiných lidí k jejímu veganství: „*Myslela jsem si, že už mě to nezraní, že už mě to míjí, ale dost často to řešíme právě s manželem (...) myslela jsem si, že už to mám překonány. No nemám*“. (Manžel Lenky je také vegan, viz dále). Františkovi poznámky lidí k jeho veganství někdy vadí, ale zároveň říká, že už ho to moc netrápí, protože si zvykl.

Z rozhovoru s Anežkou vyznívá jako nejčastější emoce lítost. Je to její reakce právě na poznámky k veganství a nad nepochopením toho, o co se vegani snaží. I Eliška špatně snáší, když si někdo dělá legraci z témat spojených s masnou produkcí. „*Oni si dělají srandu, že já ty životy neberu a oni jo. To mě vtipný nepřijde. (...) tohle je pro mě hrozně srdcový, fakt hrozně důležitý*“. Kvůli svému pocitu, že všichni lidé kolem ní strašně ubližují, si na střední škole rozhádala své spolužáky. „*To bylo přesně to období, kdy jsem neměla nikoho ráda*“. Dnes o sobě tvrdí, že se naučila být tolerantnější.

Václav se během svého života vegana setkal s dvěma silně odmítavými reakcemi na své veganství, které popisuje jako velmi nepříjemné. Na jedno z nich zareagoval tak, že se „*rozezli*“ a původce poznámek „*poslal do prdele*“. Cítil hněv kvůli tomu, že onen člověk byl „*zabedněný*“. Karel se během rozhovoru emocemi příliš nezabýval, zmínil jen jakýsi údiv či překvapení z jedné nečekané agresivní reakce, „*z toho jsem byl úplně 'ty vole jako co to je?'*“.

Jana popisuje, že když se dostane do debaty například se svými kolegy, místo racionálních argumentů se dostane do emoční roviny, kdy není schopna nic vysvětlit a debata sklouzne k tomu „*je našťvat, vylívat si vlastní emoce, ten vztek, tu bezmoc*“.

Poznámky, komentáře a narážky na veganství jsou jedním z nejčastějších projevů sociální kontroly, kterým jsou vegani vystaveni. Je s nimi spojená různorodá směs emocí. Vegan si může

časem na poznámky zvyknout a přestat je prožívat, ale vždy může nastat situace, na kterou nebude připravený, jako se to stalo Václavovi nebo Karlovi. Na příkladu Lenky je vidět, že některé citlivé povahy mohou různé poznámky ke svým stravovacím návykům řešit i po mnoha letech.

Pro vegana je zdrojem silných emocí i reflexe společnosti a jejích hodnot. Všednodenní skutečnost neustále veganům připomíná, že naše společnost chápe konzumování potravin živočišného původu za normální a správné. Jana si v kontextu toho, co je v majoritní společnosti norma, připadá „méněcenná, vyřazená občas, (...) nepochopená“, ze strany lidí někdy cítí i nepřátelství. Jana hovořila i o tom, že se snaží pochopit majoritní společnost, aby „nezačala nenávidět lidi“. Svůj složitý vztah k lidem popisuje dál – vyrovnává se s vlastní bolestí, která pramení z vědomí utrpení zvířat, což se odráží i do prožívání vztahu k neveganům: „je to pro mě hrozně bolestný nacházet cestu k těm lidem (...) je to hrozně těžký (povzdech), když vidíš, že se na tom [utrpení] každý podílí tím, co dělá a mohl by udělat tu nejjednodušší věc“. Jana se účastnila nejrůznějších demonstrací, které popisuje ze své strany jako projev agrese. Přetlak, který v ní vzniká, jí pak vede ke snaze společnost změnit, protože nakonec má „fakt lidi ráda“.

Lenka mluvila i o svých problémech se společenským zapojením a nechuti k tomuto světu. „(...) mám docela problém... to tady vydržet, no. (...) pro mě je docela utrpení někam jít, prostě třeba do města. Já mám tendenci teď jít pryč z města, vím, že tam je to taky strašné, protože sousedi řeší věci a vymýšlí si a tak, ale já nějak město... mě začíná jako vysávat“. Za těmito pocity není jen prožívání veganství, ale i prožívání kultury, spotřební společnosti a dalších věcí. Celkově se Lence v rámci majoritní společnosti nežije dobře.

Václav ze začátku svého veganství vnímal naši společnost jako „zrůdnou a bezcitnou“, dnes ji vnímá jako odtrženou a „bojící se s tím nějak zabývat, protože to je prostě těžké“. Pro Romana je nepříjemné si připustit, jak tato společnost funguje a také se mu tu nežije „úplně dobře“, protože společnost není dobře nastavená. Petr prohlásil, že ho nastavení naší společnosti „neuvěřitelně štve“. Markovi na jednu stranu vadí, že žije ve společnosti, která způsobuje utrpení zvířatům, na druhou stranu se například v restauraci netrápí nad tím, „že je tam spousta věcí, co nebudu jíst, беру to jako fakt“.

Vegani se ke změně svých stravovacích návyků rozhodli, aby se nepodíleli na trápení zvířat. Jsou však nuceni žít ve společnosti, která si život bez potravin živočišného původu neumí představit. Představa, že by se většinová společnost stala vegetariánskou či dokonce veganskou, je nereálná i podle respondentů. Přesto se o nějakou změnu snaží, viz jejich aktivismus. Konkrétní jedinci se se životem ve společnosti, která produkuje „makroutrpení“ (jak to nazval Roman), vypořádávají různě. Zcela oprostít se od toho zřejmě nedá, některým

veganům se ale daří se s životem smířit tím, že to přijmou jako danost, pro jiné je to zdroj emocí, které je různou měrou zatěžují, v případě Lenky i do míry, kdy má potíže participovat na sociálních interakcích.

Jana se v rozhovoru zmínila o tom, že když jí ovládnou emoce, není schopna argumentovat. Podobnou situaci vylíčila i Lenka. Šlo o hádku s otcem, kdy mu tvrdila, že všichni lidé, kteří jedí maso, jsou hajzlové. Otec se jí zeptal, jestli jejich rodinná přítelkyně, která žije na vesnici a kterou má Lenka ráda, je také hajzl. *„Já jsem prostě úplně vybuchla a prostě jsem mu na to neuměla odpovědět, protože samozřejmě jsem si nemyslela, že je hajzl, ale prostě jsem měla pravdu, že jíst zvířata je špatný“*.

Silné emoce bývají spojeny i s tím, co iniciuje přechod k vegetariánství nebo veganství. Karel zmiňuje, že motivací k jeho vegetariánství nebyly žádné tvrdé záběry z jatek nebo velkochovů, ale literární formou popsaný život telete, *„a to se mě tehdy fakt dotklo“*. Marek říká, že dnes již téma veganství s emocemi příliš spojené nemá, dřív tomu bylo jinak. *„Když jsem byl fakt malý a viděl jsem nějaké záběry o pokusech na zvířatech, to byl pro mě strašný zážitek, (...) z toho jsem byl úplně šokovaný“*. Během svého studia na medicíně se musel účastnit několika cvičení, během kterých studenti operovali potkany, z nichž někteří nebyli dostatečně uspaní. *„Člověk je přímo u toho, když se děje nějaké utrpení, nějaké bezpráví nebo něco špatného. Hodně mi to vadilo, to byla věc, která mi vadila asi nejvíc“*. Marek se pak snažil změnit způsob výuky, jednou z cest byly i petice studentů. *„Občas jsem byl naštvaný na spolužáky, co tu petici nechtěli podepsat“*. Marek zmínil, že ho občas frustruje obtížnost nějaké změny. *„Jsem naštvaný, je v tom nějaká bezmoc“*.

Eliška kvůli svému partnerskému vztahu s nevegánem prožívala pocity viny vůči zvířatům, že *„své srdce dávám někomu, kdo dělá něco tak hrozného, přitom ta druhá půlka srdce patří těm zvířatům, (...) Kvůli tomu jsem i brečela“*. Slavnostní rodinné večere prožívá se směsí lítosti a naštvaní, ale neodvází se jich neúčastnit, *„naše by to totálně šokovalo a to jim zas jako udělat nechci“*. Standa mimo jiné hovořil o tom, že se některým lidem bojí o svém veganství říci, protože se obává jejich nepochopení.

Pozitivních emocí spojených s veganstvím jsem zaznamenal zásadně méně. Maruška uvedla, že je na své veganství hrdá. Jana, když se rozhodla stát vegankou, telefonovala matce své pocity se slovy: *„Jsem veganka, úplně úžasný den, nádherný okamžik“*. Jak popisuje, veganství je pro ní radost.

Emoce, které vegani prožívají, jsou dalším faktorem, který způsobuje diskomfort jejich způsobu života. V několika případech byla popsána proměna v prožívání – od počáteční zjitřenosti a velké citlivosti na nejrůznější podněty až po následné zvyknutí si a emocionální smíření s faktem, že okolní svět vyznává jiné hodnoty.

Drtivá většina popsaných emocí je nelibých. Domnívám se, že v obecné rovině může být prožívání podobných emocí důvodem, proč se někdo rozhodne se veganství po krátké zkušenosti vzdát a vrátit se ke konformitě s majoritní společností. U respondentů mé sondy lze konstatovat, že u nich je motivace k veganství silnější, než vliv negativních emocí. Některé emoce mohou být ale i v rozhodnutí stát se veganem posilující nebo mohou být stimulem pro aktivismus veganů – například prožívání bolesti nad utrpením zvířat. Zdá se mi, že emoční svět veganů by mohl být zajímavým tématem pro práci orientovanou na psychologický výzkum.

## **5.6 Zapojení do společnosti**

Tereza Horvátová ve své diplomové práci píše, že vegetariáni mají tendenci uzavírat se do „vegetariánského světa“. V této kapitole se pokusím nastínit, jaké tendence mají respondenti, jaké kamarády si vybírají a jaké životní partnery preferují. Budu se věnovat i tomu, jak hodnotí vegetariány, kteří jsou na půl cesty mezi vegany a majoritní společností.

### **5.6.1 Kamarádi (ne)vegani**

Respondenty mé sondy lze rozdělit do tří skupin podle toho, kolik jejich přátel je veganů či vegetariánů a kolik jejich přátel je neveganů. Někteří respondenti mají kamarádů neveganů málo a většinu svých kamarádů mají mezi vegetariány nebo vegany. Těmto respondentům se během jejich vegetariánské či veganské etapy proměnila skladba přátel nejvíce. Nové kamarády a přátele poznávají tito respondenti ve veganském prostředí, spojujícím prvkem je právě téma veganství. Kamarádství s nevegany z dřívějších z nejrůznějších důvodů zanikají, nová vznikají zřídka.

Eliška popisuje, že mnoho svých kamarádů z řad spolužáků ztratila v době, kdy se stala vegankou a uzavřela do sebe. *„I ty, se kterými jsem byla nejlepší kámoška, prostě jsme si neměli co říct. (...) Spousta ztracených přátelství. Ale ani toho nelituji, protože jsem našla milion nových, a ty jsou super.“* Ten milion nových kamarádů je převážně z řad veganů, pár kamarádů má vegetariánů, kamarády nevegany má asi dva. Eliška to vnímá jako přirozené, že se více stýká s vegany, jak sama říká, sdílí s nimi stejné hodnoty a pohled na život.

Podobný proces proměny přátel měl i Roman. Jeho kamarádi se proměnili, když se začal potkávat s lidmi občanského sdružení Nesehnutí, s kterými dělal různé aktivity. Dnes říká, že více kamarádů má mezi vegetariány a vegany. To, jak se kdo stravuje, ale nebere jako určující. *„Já si myslím, že jsem hodně otevřený a bavím se nejenom s lidmi, co jsou vegetariáni a vegani. Mám kolem sebe spoustu lidí, kteří se stravují jinak“.*

Pro druhou skupinu respondentů není tolik podstatné, zda je někdo vegan nebo nevegan. Tito respondenti uvádějí, že poměr mezi jejich kamarády nevegany a kamarády vegetariány či vegany

vyrovnaný. I oni se s kamarády vegany dávají dohromady přes téma veganství, ale zároveň u nich nedochází k tomu, že by opouštěli dřívější kamarády nevegany nebo se bránili novým vztahům s nimi.

Petr pochází od Plzně, kde má řadu kamarádů neveganů, v Praze se dostal ke „*specifické skupině*“ lidí zajímajících se o hardcore punk, kde je vegetariánství nebo veganství běžné. To, jestli je někdo vegan nebo nevegan není pro něj podstatné v otázce, zda mohou být kamarádi. „*Nemám s tím absolutně žádný problém, tyhle věci vůbec nerozlišuji. Ve chvíli, kdy je někdo můj kámoš, tak je prostě můj kámoš. Je jedno, jestli je vegetarián nebo vegan. Jsem radši, když to maso nejí, ale neberu to jako zásadní věc v tom našem vztahu*“. Pokud jde o kamarády v Praze, víc jich je vegetariánů a veganů. S kamarády z Plzně je sice míň v kontaktu, „*ale když se vidíme, tak je to pořád super*“.

František do doby, než se stal sám vegetariánem, neměl mezi svými kamarády žádného vegetariána. „*Ale jak jsem se stal vegetariánem, tak jsem se snažil být trochu i aktivní a chodit na různé ty akce a tam jsem potom spoustu vegetariánů a veganů poznal*“. Z počátku svého veganství měl tendenci si své kamarády vybírat podle toho, co jedí, ale pak mu došlo, že takto si kamarády vybírat nemůže: „*ono to o člověku tolik nevypovídá, jestli jí maso nebo nejí*“. František má poměr kamarádů veganů – vegetariánů a neveganů zhruba vyrovnaný.

Lenka o sobě tvrdí, že má obecně málo kamarádů. Před svým odjezdem na tříletý pobyt v zahraničí měla většinu kamarádů veganů a vegetariánů, potkala se s nimi na punkových koncertech. Po návratu získala nějaké kamarády mezi kolegy v práci, kteří jsou nevegani. Poměr mezi starými veganskými kamarády a novými neveganskými odhaduje půl na půl.

Karel má většinu svých blízkých přátel vegetariánů a veganů. Mezi ostatními kamarády je poměr s nevegany vyrovnaný, „*možná mírně i v neprospěch vegetariánů*“. I Standa má poměr mezi kamarády vegany – vegetariány a nevegany vyrovnaný. Ale jak říká, stravovací návyky kamarádů nejsou to podstatné: „*jde o ty témata, veganství nebude hlavní věc, jestli se chci s tím člověkem bavit... a já se bavím prakticky s každým*“.

V poslední skupině respondentů převládají kamarádství s nevegany, naopak kamarádství s vegany a vegetariány jsou v menšině. Patří do ní například Jana, která odhaduje, že její kamarádi nevegani tvoří většinu jejích kamarádů. Když se stala Jana vegankou, měli její přátelé k jejímu veganství dotazy, ale posléze přijali fakt, že je veganka. „*To chce vždycky čas, aby se z toho oklepali, protože myslím, že ty proměny jsem měla veliký*“. Většinu ostatních kamarádů pak poznala v době, kdy už byla vegetariánka nebo veganka.

Marek má mezi svými kamarády „*určitě hrozně moc krát víc*“ neveganů. Chodí s nimi rád na pivo, protože „*je to příjemný prostředí v tom, že tam si jsou všichni rovni, všichni si objednají to*



*samé*“. Kamarádů veganů má málo, asi čtyři nebo pět, vegetariánů deset nebo patnáct. Pro Václava v kamarádství to, jestli je někdo vegan nebo nevegan, nehraje zásadní roli. „*Pro mě je důležitý ten člověk, který mě respektuje a já respektuji jeho*“. Mezi jeho kamarády je veganů a vegetariánů asi pětina nebo čtvrtina.

Čím to je, že někteří respondenti mají více kamarádů veganů a jiní naopak více kamarádů neveganů? Roli může hrát to, jak který člověk potřebuje cítit podporu a ujištění ve svém rozhodnutí, jak moc je pro něho kontakt se stejně zaměřenými lidmi důležitý. Vliv zřejmě hraje i citlivost na témata spojená s veganstvím a potřebou najít útěchu a naději mezi podobně smýšlejícími lidmi. Ať tak nebo tak, je zřejmé, že i u respondentů, kteří uvádějí, že se více kamarádí s nevegany, je počet kamarádů veganů vyšší, než kolik běžný člověk veganů ve svém okolí jenom zná. Veganské prostředí je pro respondenty zdrojem útěchy, podpory, naděje, ale informací, a pro vegany může být jednodušší navazovat kamarádství s vegetariány a vegany, protože sdílí stejné hodnoty, snadno naleznou společnou řeč a společná témata a mají stejné nebo podobné stravovací návyky – lidově řečeno jsou na stejné lodi. Při navazování kamarádství s nevegany dříve nebo později nastane okamžik, kdy se veganství stane tématem a vegan bude muset svůj postoj obhajovat – a pravděpodobně jej obhajovat opakovaně. To může být pro některé respondenty faktor ovlivňující to, s kým se spíše skamarádí. Jednodušší cesta je zjevně kamarádství s veganem.

Někteří respondenti popsali, že během jejich vegetariánství a veganství o některá stará přátelství přišli. Zdůvodnit to lze tím, že respondent objeví nové téma, které spolu se starými kamarády nesdílí, naopak jej musí obhajovat. Přitažlivá síla k veganům je o to silnější, že mezi vegany lze najít pochopení a podobné osudy. Jeví se jako přirozené, že si člověk bude hledat kamarády a přátele mezi svými a naopak by se dalo předpokládat, že když se člověk stane veganem, že zpretrhá vazby s kamarády nevegany. Ale představa, že vegani tvoří vyčleněné a uzavřené sociální ghetto, pravdivá není. Míra jejich zapojení do neveganské společnosti je různá a závisí na individualitě toho kterého vegana. Zcela jasně se zmíněnému předpokladu vymyká Marek nebo Václav, kteří mají převážně neveganské kamarády. I zde se ukazuje, že vegani nevytváří uzavřenou společnost, jakési sociální ghetto, ale že jde o nehomogenní skupinu.

### **5.6.2 Výběr partnera/rky**

Důležitou součástí socializace je partnerský život. Od určitého věku se začínáme zajímat o to, s kým bychom chtěli založit rodinu, prožít život, vedle koho chceme zestárnout. V běžném životě je výběr partnera podroben silné sociální kontrole například ze strany rodičů, kamarádů a podobně, ale i sám za sebe se člověk snaží najít partnera, který bude splňovat určitá kritéria. U

veganů se kromě běžných požadavků objevuje i téma stravovacích návyků, tedy zda bude partner nevegan, vegetarián či vegan.

Někteří vegani uváděli, že by si dovedli představit žít s člověkem, který maso jí, například Petr. Ani pro Marušku by neveganství partnera nehrálo velkou roli, protože „*láska si nevybírá*“. Jana se se svým přítelem seznámila v době, kdy byl nevegan. „*Nedávala jsem mu žádné ultimátum*“. Její přítel se postupem času stal vegetariánem. Stejný průběh měl vztah Lenky s jejím přítelem (později manželem), který se z nevegana postupně stal veganem.

Diametrálně jiný přístup má Eliška. Její předchozí partner byl nevegan. Eliška během vztahu prožívala silný pocit viny kvůli zvířatům, vadily jí ale i drobnosti jako pach masa z úst přítele. Vztah shrnuje takto: „*Byl to hrozný problém, hrozný problém. Strašně nerada na to vzpomínám a myslím, že mě to odradilo, už bych to nechtěla opakovat*“. Její současný přítel je vegan. Aby životní partner byl vegan by bylo důležité i pro Karla, Romana, Františka nebo Standu.

Pro některé vegany jde jejich rozhodnutí být veganem za hranice jejich osoby – je pro ně důležité, aby jejich životní partner uznával stejné hodnoty a aby měl stejné stravovací návyky. Z různých výpovědí vyplývá, že pro vegany je téma utrpení zvířat zásadní. Pro některé z nich proto může být nepředstavitelné, že jejich nejbližší člověk se účastní na něčem, kvůli čemu se oni stali vegany. Jak jsem ale ukázal, pro některé vegany není neveganství partnera natolik zásadní podmínkou, aby to byl důvod pro nenavázání vztahu.

### **5.6.3 Jak vegani hodnotí vegetariány**

Všichni respondenti byli nějakou dobu vegetariány. Z mého pohledu jsou vegetariáni napůl cesty mezi vegany a nevegany – odmítají jíst maso, protože se kvůli němu zvířata zabíjejí, ale konzumují jiné živočišné potraviny jako mléko a sýry. Z rozhovorů vyplynulo, že někteří vegani jsou rádi, když se někdo rozhodne být alespoň vegetariánem. Jak to vidí Maruška, je to „*menší zlo*“. Vztah některých veganů k vegetariánům je složitější. Na jednu stranu mají radost z každého, kdo se k tomu odhodlal, na druhou stranu je – Romanovými slovy – „*mrzí, že se neposunuli dál*“. Některým respondentům vyloženě vadí, když vegetarián ví o tom, co se zvířatům děje, ale svým vegetariánstvím se na tom podílí dál. Anežka to hodnotí následovně: „*myslím si, že je to problém. Nepřestanu se kvůli tomu s tím člověkem bavit, ale cítím, že to nestačí*“.

Rozdíl mezi vegany a vegetariány je v tom, že se vegetariáni konzumují potraviny živočišného původu, kvůli kterým nebylo zvíře zabito. Pro vegany je ale zvíře chované v podmínkách velkochovů za účelem produkce mléka či vajec stále nepřijatelný způsob zacházení se zvířaty. Kromě samotných podmínek chovu je například převládající způsob výroby sýrů pro vegany

nepřijatelný mimo jiné proto, že na výrobu sýrů se používají živočišná syřidla vyrobená z telecích žaludků. Z pohledu vegana jsou tak sýry neakceptovatelná strava, byť na pomyslném žebříčku je maso vegany hodnoceno podstatně hůř. Je to spojeno jednak se způsobem, jakým tato společnost masné výrobky produkuje, ale i s tím, že maso je – na rozdíl od mléčných potravin – silný statusový symbol.

Tomu odpovídá i fakt, že maso během rozhovorů tematizováno mnohem častěji, než jiné potraviny živočišného původu. Pokud respondent hovořil o mléku nebo sýrech, zpravidla to bylo bez jakéhokoliv záporné emoce, nebo jen slabé. Zmínky o mase prozrazují, že právě ono pro vegany jako symbol zastupuje to, proti čemu se vymezují. V rozhovorech například nevegany často označují jako masožrouty nebo masaře. Označení vegetariánů jako mlíkařů, sýrožroutů nebo vajíčkožroutů se neobjevilo, přestože by šlo o analogické označení na základě stravovacích návyků. U některých veganů vzbuzuje maso odpor či pocity hnusu – byť to neplatí pro všechny respondenty. V obecné rovině ale platí, že maso považují ze svého pohledu za horší, než například mléko. To ale neznamená, že by tyto nemasové živočišné potraviny brali na milost. Podmínky jejich vzniku jsou pro ně stále za hranicí toho, co jsou ochotni akceptovat.

#### **5.6.4 Společenské kontakty**

Každý z veganů se více či méně účastní na sociálních interakcích v rámci majoritní společnosti. Míra participace se ale individuálně liší. Mezi mými respondenty se výrazně odlišuje Lenka, která o sobě říká, že má problémy s komunikací a se zapojením se v této společnosti: *„Je to strašný, je to strašný. Je to hrozný, no. Musíme se [s manželem] nutit někam jít. Loni jsme dvakrát šli na koncert do Rudolfiny, a to bylo příjemný, ale nějak máme sociální fóbiu nebo něco“*. Od svého návratu ze zahraničí, což bylo před rokem, se moc do společenského dění nezapojuje.

Lenka se s nevegany kromě nutných kontaktů (například v práci) moc nestýká. V rozhovoru zmiňuje jednu pracovní akci, která byla spojená s grilováním, a která pro ni byla velkou zkouškou. *„Dřív bych to asi nezvládla a nebavila bych se s nimi, ale teď by mi to přišlo škoda“*. Její veganství je pro ni důležité, ale uvědomuje si, že *„mezilidské vztahy jsou taky důležité, protože jich mám docela málo“*. Z toho, co Lenka o svých sociálních vazbách uvádí, je patrné, že její společenské kontakty nejsou rozvinuté a do interakcí s nevegany se musí nutit.

Ostatní respondenti mají vztah k majoritní společnosti méně komplikovaný. U některých lze pozorovat silnou tendenci vyhledávat spíše kontakty s vegany. Například Maruška to vysvětluje tím, že když se člověk stane veganem, často se zapojí do různých organizací a vytvoří si jakýsi *„svůj svět“* a nevegani pak *„jsou pro něj stejně nepochopitelní, jako my pro ty normální“*. Eliška vnímá prostředí veganů podobně, je to pro ni jakési útočiště, kde jsou lidé s podobnými

hodnotami. Přestože říká, že se jí v naší společnosti žije docela dobře, chtěla by se jednou odstěhovat z města a „žít v komunitě veganů“. Měla období na střední škole, kdy se cítila vyčleněná – „*Tam jsem byla totálně jiná než ostatní*“ –, dnes už si tak nepřijde. Pokud se s někým potkává, tak víc s vegany, na návštěvy k neveganům moc často nechodí. Rozdíl mezi veganským prostředím a neveganským spatřuje v rozdílnosti hodnot, v praktickém životě se ale oba světy prolínají, „*určitě mi to nepřijde jako dvě sekty nebo dva národy, (...) Ve stylu smýšlení to je hodně rozdílné, ale prakticky se to hrozně mísí*“.

Anežka v rozhovoru mluvila o tom, že se jí nechce chodit s jejími spolužáky na oběd, protože ví, že si s nimi ve školní jídelně nic nedá. Zatímco ostatní jsou v jídelně, zůstává Anežka ve třídě. Nejraději vyhledává společnost veganů, i pak má někdy pocit, že „*se pohybuji v jakoby uzavřeném světě*“ a „*ztrácím kontakt s tou většinou*“. Veganské prostředí nechápe jako elitářský klub a v obecné rovině se podle ní vegani o interakci s nevegany snaží. Pokud se však setká s nějakou zápornou reakcí na veganství, snaží se „*podvědomě utíkat tam, kde vidím trochu naděje*“. Veganské prostředí je pro ni azyl i místo, kde načerpat síly. Když však hodnotí, jak se jí celkově žije v této společnosti, říká, že skvěle.

Předpoklad, že by vegani tvořili uzavřenou sociální skupinu, která by s majoritní společností interagovala jen minimálně, není na místě. Ostatní respondenti jsou příkladem toho, že se vegani do majoritní společnosti čile zapojují, byť z jejich výpovědí je zřejmé, jak jiné stravovací návyky člověka odliší od „normálních“ lidí. Petr se aktivně angažuje na hardcore punkové scéně, kde se pohybuje ve „*specifické skupině lidí*“. Petr prodává v obchodě s hardcore hudbou, kam většinou chodí lidé, kteří jsou z velké většiny vegetariáni nebo vegani. Pocit nějaké vydělenosti ale nemá. „*Já jsem velice sociální člověk, mám spoustu lidí z různých oblastí, kde žádný vegani nejsou, a necítím se tam absolutně nějak vytěsňovaný někam, že bych se cítil nepříjemně*“.

Václav se do kontaktu s nevegany dostával velmi často prostřednictvím svého zaměstnání prodavače ve zdravé výživě. S nevegany se ale setkával i na dobrovolnických akcích, které pořádala organizace Brontosaurus. „*Nikdy jsem nevěděl, do jakého kolektivu jedu. Některé akce byly velmi alternativní a ekologický, a některé byly jenom táborové, takže buřty a podobně*“. Nedělá mu problém s kamarády zajít na pivo. Nicméně o sobě říká, že je mimo jakési hranice přijatelnosti – a to ne jen kvůli veganství. „*Jsem tam v mnoha věcech. (...) Tak třeba, že chci být učitel na prvním stupni, že chci žít na venkově, že teď mám maringotku a příští rok se do ní budu napůl stěhovat, že se zajímám o permakulturu*“. Jak dále Václav poznamenává, má pocit, „*že jídlo může lidi fakt rozetnout*“.

Jana chodí do neveganských restaurací docela často, zpravidla se svými kolegy. Pocit, že by jí v práci nějak přehlíželi pro její veganství, nemá. „*Já jsem docela prořízlá huba (smích) co se týká*

*komunikace. Tyhle ty vztahy fungují, akorát dochází na ten rozkol. A já se fakt s těmi názory netajím*“. To, že by jí veganství mohlo nějak vyčleňovat ze společnosti, odmítá. *„Já se nikdy takhle cítit nebudu, protože já se nechci vyčlenit z majoritní společnosti (...) Musíme najít společnou cestu. Já se nenechám vyšachovat jenom kvůli jinému názoru*“. Dodává ale, že v jiných případech může nějaká „diskriminace“ být. Jak jsem uvedl už výše, Jana popisuje náročnost společenských kontaktů: *„neustále se setkáváš s tím, že ve chvíli, kdy lidi zjistí, že jíš jinak, jenom JÍŠ JINAK, a hned se tě začnou vyptávat a komentovat ‘a vždyť to není normální’ a tak*“.

Karel pracuje jako obchodní zástupce, je aktivní sportovec a sám sebe charakterizuje jako velmi aktivního člověka, který dělá spoustu věcí, díky kterým se setkává s „docela dost lidmi“. Ve sportu se snaží téma veganství propagovat, kvůli čemuž se dostává víc do kontaktu se sportovci vegany. Ale *„samozřejmě se stýkám i s lidmi z toho sportu, který vegani nebo vegetariáni nejsou*“. V jeho životě vegana jsou situace, které těžko snáší. Příkladem může být grilování prasete na závěr sportovní sezony.

Marek je respondent, který veganské prostředí vyhledává zcela minimálně. Ve svém aktivistickém období se účastnil několika akcí, ale jak říká, nikdy do žádné organizace zcela nepronikl. *„S těmi lidmi jsem se nedal úplně dohromady*“. Sám sebe vidí spíš jako člověka, který místo čajovny půjde radši se spolužáky do hospody. *„Nikdy jsem neměl potřebu stýkat se s těmi alternativními lidmi, spíš s těmi běžnými, které jsem znal už dřív*“. Pocit nějakého vyloučení ze společnosti nemá. Krom toho, že ve svém volném čase sportuje (kick box), tak je také aktivní jako skaut, což *„bylo často zajímavější téma*“.

Domnívám se, že to, jak moc bude vegan hledat zázemí ve veganském prostředí (nebo jak moc bude na něm nezávislý), se bude odvíjet i od toho, s jakou mírou podpory se ve svém okolí setká (respektive s jakou mírou odmítnutí se setká).

## **5.7 Shrnutí**

Někteří respondenti zmínili, že svou snahu omezit utrpení zvířat považují za normální. Není snad pochyb o tom, že by utrpení zvířat odsoudili i nevegani – v obecné hodnotové rovině. V každodenní praxi se tato záležitost zpravidla netematizuje: spotřebitelé neznají okolnosti vzniku jakéhokoliv zboží, které kupují, a v souladu s obecnými společenskými normami předpokládají, že zboží, které je jim předloženo, je ve smyslu těchto norem v pořádku. Pokud je nevegan konfrontován s tím, že se vznikem potravin živočišného původu je spojeno větší či menší utrpení zvířat, je postaven do situace, kdy se musí vypořádat s rozporem mezi tím, že je normální jíst potraviny živočišného původu, a tím, že je normální nepůsobit utrpení. Jde o typický případ kognitivní disonance, o kterém píše Hana Librová.

Respondenti kdysi stav kognitivní disonance vyřešili tím, že zachovali normu nepůsobit utrpení, odmítli normu jedení potravin živočišného původu a ustanovili si novou stravovací normu. Řekl bych, že ale většinová reakce je jiná – jinak bychom byli buď všichni vegani, nebo by se proměnily způsoby, jak zacházíme s hospodářskými zvířaty. Nevegan, který je postaven před takovou otázkou, se dostává do kognitivní disonance – není v jeho silách změnit způsoby produkce potravin živočišného původu. K navození konsonance vede cesta i přes změnu stravovacích návyků, tedy stát se veganem, případně vegetariánem. To ale znamená jednak vystoupit z normality většinové společnosti, jednak podstoupit nepohodlí změny stravovacích návyků. Těžko říct, co z toho je vnímáno jako horší, domnívám se však, že na tom nezáleží, neboť tyto dva faktory působí synergicky. Poslední a nejjednodušší cestou je zachovat status quo a odmítnout předložené informace jako nesmysl, případně zracionalizovat své jednání tvrzením, že utrpení zvířat je věc špatná, ale za daných okolností nezbytná. Doprovodnou reakcí může být i negativní emoce namířené vůči nositeli rušivé informace.

Jinými slovy vegani problematizují hodnotový rámec většinové společnosti, poukazují na nesoulad mezi praxí a tím, co je v obecné hodnotové rovině považováno za správné. Veganství je u nás názorová i stravovací minorita, která navíc není v majoritní společnosti příliš známá. Vegani se proto kromě sociálního tlaku setkávají také s nevědomostí o tom, co je veganství, s předsudky vůči veganství a nepochopením.

V kapitole Jídlo jako téma jsem zmínil některé práce, které se věnovali významu jídla v lidské společnosti. Jenom připomenu, že podle Dvořákové-Janů je jídlo „statusový produkt, který složí jako sociokulturní identifikace, nemusí demonstrovat jen sociální roli, ale i skupinovou konformitu“ (Dvořáková-Janů 1999: s. 30). Z rozhovorů vyplývá, že vegani se kvůli svým stravovacím návykům stali vůči majoritní společnosti nonkonformní. Podle Beardswortha a Keilové je maso spojeno jak s pozitivními, tak negativními konotacemi. Mezi respondenty této sondy je zřejmé, že dominantní jsou negativní konotace. Je však pozoruhodné, že s jinými živočišnými potravinami jako jsou sýry nebo mléko takto silné emoce spojené nejsou. Pokud se respondenti během rozhovorů o nemasových živočišných potravinách zmiňovali, nikdy to nebylo tak jednoznačně negativní jako při hovoru o mase. Je zřejmé, že přestože vegani odmítají mléko a sýr a podobné potraviny, symbolem stravovacích návyků majoritní společnosti je maso.

Sociální tlak, emoce, praktické překážky, ale i prostá potřeba zázemí lidí, kteří rozumí a vyznávají stejné hodnoty, způsobují, že vegani mají ve svém okolí více veganů a vegetariánů, než má běžný člen majoritní společnosti. Závěr, že vegani se stýkají jen s vegany, by ale nebyl pravdivý. Daleko přesnější je konstatování, že to, s kým se jednotlivý vegani stýkají, vyplývá z osobnosti toho kterého respondenta. Někteří z respondentů si společenský tlak nijak nepřipouští

a nemají problém se zapojením do majoritní společnosti, někteří vyhledávají více veganské prostředí k načerpání sil a naděje. Jinak řečeno, vegani netvoří homogenní skupinu, nevytváří uzavřené izolované společenské ghetto. Míra zapojení jednotlivých respondentů do sociálních interakcí v majoritní společnosti je individuální – někteří se zapojují málo a raději vyhledávají veganské prostředí, u jiných je tomu naopak.

## 6. Závěr

Tato práce je sociologickou sondou, která popisuje, jak se – řečeno velmi lapidárně – žije veganům ve společnosti, kde je normou jíst maso. K prozkoumání tématu jsem zvolil kvalitativní strategii sociologického výzkumu. Ve své práci využívám některé postupy zakotvené teorie tak, jak je popisují Strauss a Corbinová (1999), ale z důvodů, které jsem podrobně rozvedl v textu, není moje práce zakotvenou teorií. Jde o poučenou deskripci tématu.

Pro získání dat jsem zvolil polostrukturované rozhovory s dvanácti vegany. Zajímal jsem se jen o pohled veganů samotných a nezkoumal jsem, jak je veganství vnímáno z pohledu většinové společnosti. Zaměřil jsem se na vegany, kteří jako svou hlavní motivaci uvedli etické důvody. Práce proto nijak nevyovídá o lidech, kteří jsou vegany z náboženských, zdravotních či jiných důvodů. Mé respondenty dále charakterizuje to, že se vegany stali v době dospívání, v době pořizování rozhovorů bydleli ve velkém městě (konkrétně v Praze nebo v Brně). Všichni se k veganství dostali přes různě dlouhé vegetariánské období. Věk respondentů je mezi 18 a 30 lety, jde tedy o lidi mladé. Práce nijak nevyovídá o veganech starších, lidech, kteří se vegany stali v dospělém věku, nebo o veganech žijících v menších obcích či na vesnicích. Věnuji se jen českému prostředí; situace veganů v jiných zemích se bude s největší pravděpodobností lišit – tak, jako se liší jejich sociokulturní systémy.

S každým respondentem jsem vedl jeden rozhovor. Při důsledné vědecké práci by bylo po vyhodnocení prvních rozhovorů zapotřebí provést rozhovory další, které by pomohly některé věci ujasnit, rozvinout témata, která se objevila jen v některých rozhovorech, a celkově prohloubit porozumění problému. Tyto kroky jsem kvůli velké časové náročnosti neprovedl. Respondentům jsem nabídl možnost vyjádřit se k mé práci prostřednictvím komentáře. Ty jsem připojil na závěr práce do příloh.

Co z mé práce vyplývá? Na příkladu veganů se velice jasně ukazuje, jak důležitou roli hraje v lidské společnosti jídlo. Jde o všednodenní součást našich životů, kterou zpravidla nijak netematizujeme nebo neproblematizujeme. V našem sociokulturním prostředí je od nepaměti běžné konzumovat potraviny živočišného původu. Vegani se však svou stravou naprosto vymykají ze zavedených stravovacích norem. Téměř na každém kroku narážejí na fakt, že jejich stravovací norma je naprosto odlišná a z pohledu majoritní společnosti i těžko pochopitelná. Vegani jsou pro toto porušení zavedených společenských norem v různé míře vystaveni sociálnímu tlaku okolí.

To, že vegani jedí jinak, že zastávají jiné hodnoty a jsou nekonformní, je jim majoritní společností dáвано různými způsoby a s různou intenzitou najevo. Ze strany rodičů, odkud kvůli



mládí respondentů často přicházela silná odezva, se ukazuje častá obava o zdraví potomka. V některých případech vnímali rodiče veganství svého potomka jako epizodický projev puberty. Po té, co veganství přetrvávalo delší čas, došlo u rodičů k akceptaci faktu, že se potomek stravuje jinak. V některých případech se dokonce projevil vliv vegana na proměnu stravovacích návyků rodičů směrem k většímu podílu bezmasé stravy. Tlaku jsou vegani vystaveni i v jiném prostředí – ve škole, v práci, ve společnosti svých přátel a kamarádů, ale i při setkáních s náhodnými známými.

Nejběžnějším projevem sociální kontroly jsou různé poznámky, vtipkování a komentáře na adresu vegana a jeho stravovacích návyků. Respondenti se s nimi vyrovnávají různě, pro některé je to ponejvíce bezvýznamné „remcání“, pro některé je to ale zdroj stálého stresu, který je zaměstnává i po několikaletém veganství. Někteří vegani hovořili i o vyloženě agresivních slovních útocích, ale žádný z respondentů nebyl vystaven soustavné agresi ze strany druhé osoby nebo dokonce projevu fyzického násilí.

Kromě přímé sociální kontroly se vegani musí vypořádat i s překážkami ryze praktickými: v restauracích se často nepamatuje ani na mnohem konformnější vegetariány, natož na vegany. Novopečený vegan se musí naučit, co a kde nakupovat, jak vařit, jinak řečeno, musí se naučit žít jako vegan. V obecné rovině je stálou překážkou fakt, že majoritní společnost s vegany nepočítá, není na ně připravena. Týdenní školní výcvik, který je pro nevegana v oblasti stravování naprosto triviální záležitost, se může pro vegana stát nečekanou zkouškou jenom kvůli tomu, že má ztížené možnosti, jak si uvařit. Vegan se při některých společenských příležitostech dostává do nepříjemné volby – rád by byl ve společnosti svých přátel neveganů, ale nesnese pohled na přípravu masového pokrmu. Zatímco většina lidí považuje grilování prasete jako milou a tradiční kratochvíli, pro vegana je tomu přesně naopak.

Respondenti mé sondy mají společné to, že důvody vedoucí je k veganství, je také vedly k tomu, že se v určitém smyslu stali aktivisty. Všichni se po nějakou dobu svého veganství věnovali propagaci veganství a tématu utrpení zvířat, někteří jsou aktivisty stále. Jde nejen o aktivity osvětové, ale i o účast na demonstracích a manifestacích. Je potřeba zmínit, že aktivismus jako společný rys může být i důsledek mého způsobu rekrutace respondentů, který vyžadoval určitou míru aktivity i ze strany vegana.

Zajímavou stránkou sondy jsou emoce a prožívání ze strany veganů. Pokud vegani hovořili o svých emocích spojených s danou tematikou, byly v drtivé většině negativní. Vztahovaly se jednak k pocitům spojeným s reakcemi okolí a s majoritní společností jako takovou. Silné emoce u některých veganů vyvolává i pouhý pohled na maso a jeho konzumování. Obecně vegani prožívají nejrůznější emoce od hněvu a vzteku, přes bezmoc a nepochopení až po agresi. Kladné

emoce zmiňovali respondenti výjimečně, v takovém případě byly spojeny s prožíváním samotného veganství.

Pozoruhodné je, že silné emoce vzbuzuje zejména samotné maso, ostatní potraviny živočišného původu tak silné negativní emoce nevzbuzovaly. Pokud se respondenti během rozhovorů o nemasových živočišných potravinách zmiňovali, nikdy to nebylo tak jednoznačně negativní jako při hovoru o mase. Je zřejmé, že přestože vegani odmítají mléko a sýr a podobné potraviny, maso je tím symbolem stravovacích návyků majoritní společnosti, proti kterému se nejvíce vymezují.

Tvrzení, že vegani kvůli tlaku majoritní společnosti vyhledávají kontakt jen s jinými vegany a vegetariány, by nebylo pravdivé. Ukazuje se, že respondenti mají ve svém okolí větší počet veganů a vegetariánů, než jaký má člověk stravující se tradičním způsobem. U respondentů pak lze pozorovat různou míru toho, jak upřednostňují veganskou či vegetariánskou společnost. Pro některé je to zázemí, kde naleznou pochopení a lidi vyznávající podobné hodnoty, a toto prostředí pak upřednostňují. Někteří respondenti tuto tendenci ale nemají a nedělá jim problém více interagovat i s nevegany. Veganství tedy automaticky nevede ke vzniku homogenního izolovaného sociálního ghetta. Míra zapojení jednotlivých respondentů do sociálních interakcí v majoritní společnosti je různá a odvíjí se od povahy a konstituce konkrétního jedince. Podobné je to s nároky na stravovací návyky partnera či partnerky: zatímco pro některé není podstatné, zda je jejich faktický či hypotetický partner vegan či vegetarián, pro jiné je partnerský život s neveganem nepředstavitelný.

Motivace, vedoucí k rozhodnutí stát se veganem, je u respondentů natolik silná, že je sociální tlak jejich blízkého i vzdáleného okolí nepřiměřeně k návratu ke společenské konformitě. Z výpovědí respondentů vyplývá, že majoritní společnost veganství jako stravovací normu nechápe či přímo odmítá. V rezistenci vůči sociálnímu tlaku respondentům pomáhá i to, že jejich stravovací návyky jsou v souladu s jejich hodnotami, konkrétně se snahou nepůsobit utrpení zvířatům. Jsou tak ve stavu, který socioložka Hana Librova popisuje jako kognitivní konsonanci. Opakem je kognitivní disonance, tedy nesoulad mezi hodnotami a praxí. Kognitivní disonance je vnitřně pocíťována jako nelibý stav a člověk se zpravidla snaží jej změnit na konsonanci, nebo své chování racionalizovat. Jde to několika způsoby – může své chování přizpůsobit hodnotám, může své hodnoty přizpůsobit svému chování, nebo může svůj stav racionalizovat jako z objektivních příčin nevyhnutelný. Zvolená strategie často závisí na tom, jak velké „transakční náklady“ jsou spojené s tou kterou možností. V kontextu mé práce může být člověk vystaven kognitivní disonanci v okamžiku, kdy připustí, že způsoby chovu hospodářských zvířat jsou v rozporu s jeho představami o tom, jak by se se zvířaty mělo zacházet.

To, jak by se se zvířaty mělo zacházet, navozuje další rozměr veganství. Nejde v něm jen o prostou dietu. Veganství je i důsledný eticky motivovaný postoj ve vztahu k jiným živočišným druhům. Lze jej tak chápat jako součást toho, co se označuje pojmem ekologická etika.

Během mé práce se objevovaly nové otázky a témata, kterým by bylo možné věnovat pozornost dalších výzkumníků. Například by mohlo být zajímavé zkoumat téma z pohledu psychologie – co se v člověku děje, když se rozhodne stát veganem? K jakým duševním pochodům u něj dochází? Jak se proměňuje jeho osobnost při přechodu na veganství? Jak vypadá emoční svět vegana a jak se liší od neveganského? Ze sociologického hlediska by bylo zajímavé zkoumat vnímání veganů z pohledu většinové společnosti, nebo zaměřit výzkum na porovnání toho, jak veganství vnímají vegani a jak je vnímá neveganské okolí, například příbuzní veganů. Čistě statisticky by bylo zajímavé zjistit, kolik veganů v Česku žije a jaké vzdělání, věk a další socio-demografické hodnoty má typický vegan. (Podle mého zjištění nemá Český statistický úřad žádné údaje o počtu vegetariánů a veganů.)

Všichni respondenti zmiňovali, že je pro ně důležitá etická stránka věci – neubližovat zvířatům a co nejméně způsobovat jejich utrpení. Bylo by zajímavé zkoumat, jak veganství souvisí s beneficencí, tedy potřebou některých lidí konat dobro. Zajímavé by bylo zkoumat ochotu společnosti akceptovat výchovu dítěte na veganské dietě, což je zjevně výbušné téma: dospělému člověku nemůžeme upírat jeho rozhodnutí, ale jde-li o malé dítě, kterému veganský rodič nedá možnost se rozhodnout? Ale tuto možnost dítě nemá ani v neveganské rodině...

Pro kvalitativní výzkum by se hodil výzkum zaměřený na lidi, kteří se svého veganství z nějakých důvodů vzdali. Jaké je k tomu vedly důvody, jak prožívají návrat k neveganskému stravování oni a jejich okolí? Po medicínské stránce by mohlo být zajímavé zkoumat, jaký vliv má veganství na zdravotní stav a kondici lidí.

Co má sonda vypovídat o naší společnosti? Na příkladu tak banální věci, jako je odlišný stravovací návyk, se ukazuje, jak se společnost vyrovnává s jinakostmi, jak působí společenská kontrola a jak se s jejími projevy vypořádávají ti, kteří se vymezili vůči většinové normě. Tato sonda také vypovídat o naší každodennosti. Obstarávání jídla je všednodenní činnost, které zpravidla nevěnujeme příliš pozornosti – do okamžiku, kdy nás překvapí něco, co není „normální“. Anthony Giddens (2001) připomíná, že všednodenní zvyklosti tvoří valnou část lidské sociální aktivity. Tato práce se snaží popsat, jak se žije veganům ve společnosti, kde jsou potraviny živočišného původu neodmyslitelnou součástí bezmála každého jídla. Každý, kdo přejde na veganskou stravu, zjistí, že porušil normu, kterou majoritní společnost vyznává a hájí.

## Použitá literatura

- \* **BEARDSWORTH, Alan; KEIL, Teresa: Sociology on the Menu. An invitation to the study of food and society; London, Routledge, 1997**
- \* **BECKER, H. Patricia: Common Pitfalls in Published Grounded Theory Research; Qualitative Health Research, 1993, Vol. 3/No. 2, 254–260 (anotace)**
- \* **BEJLKOVÁ, Zuzana: Prevence poškození vývoje dítěte vegánskou stravou; Praha 2008, 74 s. Diplomová práce na 3. Lékařské fakultě Univerzity Karlovy na klinice dětí a dorostu. Vedoucí diplomové práce David Marx**
- \* **BĚLOHRADSKÝ, Václav: Myslet zeleň světa. Rozhovor s Karlem Hvížd'alou; Praha, Mladá fronta, 1991**
- \* **CAPLAN, Pat (ed.): Food, Health, and Identity; London, Routledge, 1997**
- \* **DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra: Lidé a jídlo; Praha, ISV 1999**
- \* **GIDDENS, Anthony: Sociologie; Praha, Argo, 2001**
- \* **GOULDING, Christina: Grounded Theory. A Practical Guide for Management, Business and Market Researches; London – Thousand Oaks – New Delhi, Sage, 2002**
- \* **HABR, Jonáš: Motivace k vegetariánství u mladých dospělých; Olomouc, 2009, 147 s. Rigórní práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého na katedře psychologie**
- \* **HARTNOLL, Richard et al.: Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule: Snowball Sampling; Praha, Úřad vlády České republiky, 2003. Dostupné z: [http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace/metodika/prirucka\\_k\\_provadeni\\_vyberu\\_metodou\\_snehove\\_koule](http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace/metodika/prirucka_k_provadeni_vyberu_metodou_snehove_koule) |cit. 13.7.2009|**
- \* **HENDL, Jan: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace; Praha, Portál, 2005**
- \* **HORVÁTOVÁ, Tereza: Jak si oblékáme a svlékáme vegetariánství; Praha, FSV UK, 2003**
- \* **CHARMAZ, Kathy: Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis; London – Thousand Oaks – New Delhi, Sage, 2006**
- \* **KELLER, Jan: Úvod do sociologie; Praha, SLON, 1992**
- \* **KOHÁK, Erazim: Zelená svatozář; Praha, SLON, 1998**
- \* **KOHÁK, Erazim; KOLÁŘSKÝ, Rudolf; MÍCHAL, Igor (ed.): Závod s časem. Texty z morální ekologie; Praha, MŽP, 1996**
- \* **KULHAVÝ, Jiří: Vegetariánské hnutí v České republice a v Církvi adventistů sedmého dne; Sázava, Teologický seminář Církve adventistů sedmého dne, 2007**
- \* **LIBROVÁ, Hana: Pestří a zelení (kapitoly o dobrovolné skromnosti); Brno, Veronica a Hnutí Duha, 1994**

- \* **LIBROVÁ, Hana: Vlažní a váhaví (kapitoly o ekologickém luxusu);** *Brno, Doplněk, 2003*
- \* **MEDŘICKÁ, Jitka: Psychologické a sociální aspekty vegetariánství;** *Praha, 2008.*  
*Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na katedře psychologie. Vedoucí práce Tamara Hrachovinová*
- \* **SILVERMAN, David: Doing Qualitative Research. A Practical Handbook;** *London, SAGE Publications, 2000*
- \* **SILVERMAN, David: Ako robiť kvalitatívny výskum;** *Bratislava, Ikar, 2005*
- \* **SINGER, Petr: Osvobození zvířat;** *Praha, Práh, 2001*
- \* **STRAUSS, Anselm, CORBIN, Juliet: Grounded theory in practise;** *Thousand Oaks – London – New Delhi, Sage, 1997*
- \* **STRAUSS, Anselm; CORBINOVÁ, Juliet: Základy kvalitativního výzkumu;** *Boskovice, Nakladatelství Albert, 1999*
- \* **TILLEY, Chris (ed.): Handbook of Material Culture;** *London, SAGE, 2006*

## **Přílohy**

Příloha I. Komentáře respondentů

Příloha II. Kódovací tabulka

Příloha III. Vzor informovaného souhlasu a souhlasu se zpracováním osobních dat

## Příloha I. Komentáře respondentů

Eliška:

škoda generického maskulina, ale aspoň tam máš ten odstaveček, že ho užíváš výhradně kvůli úspoře místa a přehlednosti textu a uvědomuješ si jeho úskalí :((

Myslím si, že dovedením myšlenky Hany Librové do konce není umřít hladu nebo se samozásobit (pozn. aut.: viz strana 31), ale co třeba jen vyřadit sóju z jídelníčku? A postavit ho místo toho na bio ovoci a zelenině (nemusím se samozásobit a mam jistotu ne-GMO), ořeších a semínkách.

To je asi to, co mě nejvíc přišlo okomentování hodný:)

Komentář autora: Eliščinu faktickou poznámku k uvedené citaci Hany Librové jsem v textu využil.

---

Anežka:

Práce se mi četla příjemně, jsem ráda, že jsem k jejímu vzniku mohla pomoci. Těší mě autorův otevřený přístup k tomuto tématu. Myslím, že se mu podařilo dobře proniknout do některých aspektů vnímání člověka, který je veganem, a že tyto aspekty dovedl dobře i výstižně pojmenovat. Jsem také ráda, že ve svém výzkumu zdůraznil význam osobnosti jednotlivců. Při čtení pasáží z mého rozhovoru jsem byla místy překvapená, protože bych nyní po určité době možná reagovala jinak. I to může být dokladem toho, že veganství není rigidní doktrína, která jednotlivce unifikuje, ale je něčím, co člověka tvoří i mění.

Asi jediným, k čemu bych se postavila kriticky, je nazvání aktivit překračujících současné právní normy jako extremismus. Jsem přesvědčená, že některé ze současných zákonů jsou špatné a že v určitých případech je správné i občansky vhodné je překročit (jedná-li se např. o záchranu zvířat z farem), a myslím, že tento postoj je pro velkou část veganů společný. Zde už ale narážím na osobní hodnoty či přesvědčení a to není účelem. Na závěr tedy chci ocenit autorův zájem i přístup k tomuto tématu a říct díky za spolupráci!

---

Maruška:

Ahoj Martine,

děkuji za tvoji diplomku, líbí se mi. A ty mé výroky, které jsi do ní zakomponoval jsou ty, které považuji za nejdůležitější, přesně jsi vystihl to, co je pro mě důležité sdělit.

Na začátku diplomky jsem se zhrozila, že veganství nazýváš „dietou“, ale po přečtení pár dalších stránek jsem pochopila, že jsi to nazval „dietou“ související s výběrem tématu tvé práce. Myslím si, že určitě víš, že to není žádná dieta, ale pro nás určitý životní styl, nebo nejlépe běžný stav ...

Měj se dobře a přeji ti úspěch s diplomkou ;)

---

Lenka:

Mile mě překvapil fakt, že podle Martinova výzkumu nejsou vegani uzavřenou komunitou, ale lidé normálně začlenění do většinové společnosti, kteří snadno či hůře „bojují“ s nevegany za svůj stravovací/životní postoj. To, že musejí „bojovat“ kvůli jídlu je smutné. Lehce z tohoto vybočuji já sama, ale jak bylo zmíněno, tento můj stav ovlivňuje vícero faktorů, nejen mé veganství. Je dobře, že jsem v menšině :)

Nemám moc, co dodat. Pro mě bylo zajímavé s Martinem o veganství mluvit, neboť mě vytáhl z jakési ulity vlastního názoru na celou věc. Diskuzím na toto téma se už raději vyhýbám, nebaví mě neustále odpovídat na ty samé dotazy, které mi dost často přijdou zcela hloupé. Mezi nimi kraluje klasický „Co tedy vlastně jíš?!“. Nezabývám se tím, že onen dotazující se s veganstvím nikdy nesetkal, nezabýval, mně jednoznačně přijde hloupý (dotaz). Martin mi nabídl různé interpretace, názory člověka, který ač nevegan, tento postoj toleruje a chápe. Rozhodla jsem se – částečně na základě Martinovy práce – z mého veganství více radovat, užívat si jej a být více tolerantní vůči neveganům. Třeba mi to vrátí stejnou měrou...



Příloha II. Kódovací tabulka

motivace	ohled na zvířata	ONZ	motivace spojená se soucitem se zvířaty
	zdraví	Z	motivace spojená se zdravotními dopady
	vyznání	V	motivace spojená s vyznáním
	přírodní zdroje	PZ	motivace spojená s ohledy na čerpání zdrojů
	vymezení se vůči autoritě	VVA	motivace spojená s potřebou vymezit se vůči autoritě (rodičům)
strategie	vegetarián	VGT	popis vegetariánství
	vegetarián hodnocení	VGT H	hodnocení vegetariánství
	vegan	VGN	popis veganství
	vegan geneze	VGN G	popis toho, jak se respondent stal veganem
	vegan hodnocení	VGN H	hodnocení veganství
	vegan sebereflexe	VGN SR	hodnocení sebe sama
	vegan aktivita	VGN A	aktivity ze strany vegana
průvodní jevy (reakce okolí)	reakce rodina poznámky	RR PO	poznámky, vtipy, narážky ze strany rodiny
	reakce rodina nesouhlas	RR NE	vyjádření nesouhlasu ze strany rodiny
	reakce rodina přijetí	RR PŘ	popis toho, jak rodina přijala veganství
	reakce škola poznámky	RŠ PO	poznámky, vtipy, narážky ze strany spolužáků
	reakce škola nesouhlas	RŠ NE	vyjádření nesouhlasu ze strany spolužáků
	reakce škola přijetí	RŠ PŘ	popis toho, jak spolužáci přijali veganství
	reakce práce poznámky	RPR PO	poznámky, vtipy, narážky ze strany spolupracovníků
	reakce práce nesouhlas	RPR NE	vyjádření nesouhlasu ze strany spolupracovníků
	reakce práce přijetí	RPR PŘ	popis toho, jak spolupracovníci přijali veganství
	reakce přátelé poznámky	RPŘ PO	poznámky, vtipy, narážky ze strany přátel
	reakce přátelé nesouhlas	RPŘ NE	vyjádření nesouhlasu ze strany přátel
	reakce přátelé přijetí	RPŘ PŘ	popis toho, jak přátelé přijali veganství

	reakce ostatní poznámky	RO PO	poznámky, vtipy, narážky ze strany ostatních
	reakce ostatní nesouhlas	RO NE	vyjádření nesouhlasu ze strany ostatních
	reakce ostatní přijetí	RO PŘ	popis toho, jak ostatní přijali veganství
zvládání průvodních jevů	vegan a společnost	VGN SP	popis vztahu vegan - společnost
	sociální vazby	SV	popis toho, jak je vegan zapojen do společnosti
	emoce a prožívání	EP	popis emocí a prožívání vegana
	emoce a prožívání maso	EP MA	popis emocí a prožívání vegana spojených s masem a živočišnými produkty
Zapojení do společnosti	vegan a společnost hodnocení	VGN SP HO	jak vegan hodnotí vztah vegan - společnosti
	společnost hodnocení	SP HO	jak vegan hodnotí společnost
Jiné okolnosti	vegan partner/ka	VGN P	výběr partnera/rky

### **Příloha III. Souhlas se zpracováním osobních údajů**

Dnes jsem poskytl/a rozhovor Martinovi Machovi v rámci výzkumu pro jeho diplomní práci. Martin Mach studuje sociální a kulturní ekologii na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

Pro tento účel smí být tento rozhovor zpracováván:

\* jen v anonymizované podobě bez souvislosti s mým jménem a kontaktem na mojí osobu

V případě, že úryvky z tohoto rozhovoru budou součástí publikací nebo veřejných prezentací výsledků výzkumu:

\* smí být uvedeny jen v anonymizované podobě bez mého jména a souvislosti s mojí osobou

Po ukončení výzkumu a dokončení diplomové práce, tento rozhovor:

\* smí být archivován a tím zprostředkován pro účely jiných výzkumů a dalších badatelů, ale pouze v anonymizované podobě, bez spojení s mým jménem a s mojí osobou

Na základě tohoto souhlasu smí být mé jméno, adresa a osobní údaje obsažené v tomto rozhovoru zpracovávány nejdéle 2 roky. Poté smí být využívány podle zákona č. 97/1974 Sb. o archivaci.

### **Informovaný souhlas s rozhovorem**

Byl/a jsem informován/a, že účelem diplomové práce Martina Macha je výzkum sociálních interakcí veganů s většinovou společností.

Souhlasím s tím, že v práci budou uvedena některá má citlivá data, ale nebude uvedené mé pravé jméno nebo nebudou uvedeny žádné skutečnosti, které by mohly vést k identifikaci mojí osoby.

Vím, že mohu rozhovor z jakýchkoliv důvodů přerušit a svůj souhlas s rozhovorem vzít zpět.

Byla mi nabídnuta možnost získat přepsaný rozhovor k autorizaci a výsledný text v elektronické podobě ke komentáři.

S těmito podmínkami dobrovolně a bez nátlaku souhlasím.

Datum:

Jméno:

Podpis:

